

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØLLERØD BOGEN

1958

UDGIVET AF

Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune

III RÆKKE HÆFTE 5

(s. 197 — 244)

Søllerødbogen udgives af Historisk-topografisk Selskab for Søllerød Kommune. Formand: Arkivar *Hans Ellekilde*, Søbakkevej 2, Holte. Kasserer: Kommunekasserer *O. E. Guldborg*, Søllerød rådhus. Foruden udsendelsen af tidsskriftet afholder selskabet møder og udflugter. Indmeldelse kan ske hos kassereren eller hos boghandlerne. Kontingent kr. 5,00, for ægtepar kr. 8,00. Ekstrabidrag motages med tak. I kommission hos boghandler Mogens Funch, Holte.

INDHOLDSFORTEGNELSE TIL SØLLERØDBOGEN 1942—57

1942.

<i>Eiler Nystrøm</i> : Rundskue i Søllerød Kommune	9
<i>Gunnar Knudsen</i> : Gamle Stednavne i Søllerød Kommune	29
<i>Erik Fischer</i> : Søllerødlandskaber og -bygninger i Billedkunsten ..	49
<i>Victor Hermansen</i> : Søllerød Kirke	65
<i>Hans Bjarne</i> : Holte Kirke	79
<i>A. P. Rasmussen</i> : Vedbæk Kirke	83
<i>A. P. Rasmussen</i> : Nærum Kirke	85

1943.

<i>V. Nordmann</i> : De geologiske Forhold i Søllerød Kommune	9
<i>Mogens Knudsen</i> : Litterære Minder fra Søllerød Egnen	39
<i>Mogens Lebech</i> : Krigens Følger for Søllerød Kommune	68

1944.

<i>A. Howard Grøn</i> : Skovudskiftningen i Søllerød Sogn, specielt Trørød Hegn	11
<i>Hans Bjarne</i> : Om Bøller og om Bøllemosen ved Skodsborg	31
<i>A. Avnholt</i> : Oldtidsminder og Oldtidsfund i Søllerød Kommune ..	41
<i>Therkel Mathiassen</i> : Udgravningerne paa Bopladsen ved Vedbæk Boldbaner 1944	73
<i>A. Avnholt</i> : En Hustomt under Vedbæk Strandvej	75
<i>E. Bodenhoff</i> : Søllerød Sø og Omgivelser for 90 Aar siden	80
<i>Hans Bjarne</i> : Rester fra Dronninggaards Storhedstid restaureres ..	86

1945.

<i>A. Howard Grøn</i> : Kartografiske Træk af Geels Skovs Historie 1763—1927	9
<i>Hans Bjarne</i> : Genforeningsstenen i Søllerød Kommune	28
<i>A. Avnholt</i> : Oldtidsminder og Oldtidsfund i Søllerød Kommune ..	38
<i>Hans Bjarne</i> : Ejendommen „Koefoedsminde“ og dens ejere	72
<i>Hans Ellekilde</i> : Hanne Nielsen, Danmarks dygtigste Bondekone ..	86

1946.

<i>Hans Ellekilde</i> : Hans Bjarne, Mindeord	9
<i>Therkel Mathiassen</i> : En Boplads fra ældre Stenalder ved Vedbæk Boldbaner	19
<i>Martial Weber</i> : Oberst J. F. Henry de Grevon	36
<i>A. Avnholt</i> : Japetus Steenstrup, Holtegaard og Vidnesdam	41
<i>Hans Ellekilde</i> : Digterpræsten Casper Johannes Boye	51
<i>E. Hoffmeyer</i> : Bidrag til Søllerød biblioteksvæsens ældre historie	85
<i>Erling Hoffmeyer</i> : Søllerød før og nu	101

Dronning Sofie Amalie

Af Knud Fabricius

Blandt danske dronninger hører Sofie Amalie til de upopulære; ja, blandt dem fra de sidste 400 år er hun vel nok den mest ildelidte. Dette er ikke alene en moderne opfattelse. Allerede i sin egen tid kunde hun glæde sig ved et ærligt had fra den gamle danske adels side. Et århundrede senere fik hun ansvaret for enevældens indførelse lagt på sine skuldre, da trangen til en friere forfatning begyndte at gøre sig gældende. I det 19de århundrede kom hertil beskyldningen for tysk sindelag og had til alt dansk. Værst blev det dog for hendes eftermæle, da Leonora Christines „Jammersminde“ blev offentliggjort i 1870erne af S. Birket-Smith, og maleren Kr. Zahrtmann lod sig beånde af hendes skildringer af fangenskabet i „Blåtårn“ til næsten årligt på forårsudstillingerne at forevige en ny scene af hendes mærkelige liv, der på uforglemmelig måde fastslog Leonoras storhed og hendes modstanders nedrighed. Fra da af havde endelig dronning Bengerd fået en pendant inden for det danske kongehus, og Sofie Amalies ry som „den onde dronning“ var grundfæstet.

Lad det straks blive sagt, at der her ikke skal gøres noget forsøg på en „Ehrenrettung“ af Frederik III.s dronning. Men ligesom Leonora Christines ufejlbarlighed er blevet diskuteret i dette århundrede (allerede Julius Lange påviste jo, at hendes sandhedskærlighed havde sin begrænsning i hensynet til hendes ægtefælle Ulfelds interesser, og at hun måtte have været meddelagtig i hans forræderier, først mod Danmark, og så mod Sverige), således vil man også, når talen er om hendes modpart, Sofie Amalie, forlange en forklaring i stedet for en dom. Opfattede hendes venner hende på samme måde som hendes fjender, der hidtil har

haft ordet? Var der ikke andre træk i hendes karakter, der kan modificere, eller i hvert fald forklare, at hun handlede, som hun gjorde, selv hvor man må misbillige disse handlinger? Har ikke også tidsforholdene gjort deres indflydelse gældende, så at hun — ganske vist meget villigt — lod sig føre til de standpunkter, som hun indtog? For os moderne mennesker er der i hvert fald noget mere tilfredsstillende i at søge at forstå en historisk personlighed, end i at fælde en dom over den, der i heldigste tilfælde let kan blive ensidig.

Sofie Amalie var født 1628 som datter af hertug Georg af Brunsvig-Lüneburg-Celle, en landstrækning i Nordvesttyskland. Det faldt stort set sammen med det senere kongerige Hannover, der 1866 ved Bismarcks statskunst blev opslugt af Preussen og nu er en del af den vesttyske stat. De social-politiske forhold her mindede i flere henseender om Danmarks: En talrig adel havde sæde på landdagene, men inden for disse var magten forlængst gået over til et udvalg, der svarede til det danske rigsråd og bestod af de højadelige familier, der var indbyrdes beslægtede og højt lønnede (smlgn. vore lensmænd). Dette udvalg var dog afhængigt af regeringen, der havde den egentlige afgørelse ved udnævnelsen af medlemmerne. Fyrstens magt var altså stigende, stændernes synkende, og hertug Georg personlig er blevet karakteriseret som „en begavet, men intrigant og magtkær Herre“. Det var dette billede af en naturlig politisk udvikling, som Sofie Amalie måtte få i sin hjemstavn og tage med sig til sit nye fædreland.

Hun havde fire brødre, af hvilke kun de to ældste, Georg Wilhelm og Christian Ludvig, blev regerende fyrster ved faderens død, mens de to yngste, Johan Frederik og Ernst August, måtte lade sig nøje med at oppebære appanager. Men denne fordeling viste sig snart ikke at falde sammen med de pågældendes evner til statsstyre. Sofie Amalie følte sig åndeligt mest beslægtet med Johan Frederik, der blev hendes yndlingsbroder. Han søgte ikke, som navnlig Georg Wilhelm gjorde det, sin tidsfordriv i jagt og sanselige glæder, men var optaget af videnskabelig dannelse og religiøse problemer, hvilket ikke udelukkede, at han — skønt en fyrste uden land — også interesserede sig for fyrstemagtens udvikling på grundlag af en stærk hær.

Sofie Amalie ægtede 1643 Christian IV.s yngre søn, hertug

Abraham Wuchters

Frederiksborg

Dronning Sofie Amalie ca. 1660

Frederik, der var verdslig biskop af Bremen og Verden. Han var en snes år ældre end hun, og havde dengang ingen chancer for at blive dansk konge. Parrets fremtidsudsigt var altså at regere et lille tysk område. Bruden var kun 15 år gammel og ikke egentlig smuk, men velbegavet og i besiddelse af stor vitalitet og aktivitet. Hun beherskede fuldstændig sit legeme, hvad enten det gjaldt ridning, jagt eller dans, og hun bevægede sig med en anstand, der var forenet med ynde, så at hun gjorde et betagende indtryk på dem, hun ønskede at vinde.

Først og fremmest var dette tilfældet med hendes ægtefælle, hvis næstsøskendebarn hun var (en datter af Christian III havde 1561 ægtet den daværende hertug af Lüneburg). Hertug Frederik var i mange henseender en modsætning til sin unge hustru. Han var en indesluttet og fåmælt mand, der ikke havde arvet sin fader, Christian IV.s, handlekraft og vennesælhed, men heller ikke hans svaghed for Venus' og Bacchus' gaver. Han var langt mere en stille lærd, navnlig velbevandret i datidens theologiske skrifter, og gladest, når han kunde trække sig tilbage til ensomheden i sit bibliotek eller i sit drejekammer, hvor en snæver kreds af lavættede tjenere havde hans fortrolighed. Han var ubesluttsom, noget af en drømmer, derfor påvirkelig for sine omgivers indflydelse. Det er intet under, at denne modne mand også kom under stærk påvirkning af sin jurunge hustru, som han beundrede, og at han i mange år gjorde alt for at opfylde hendes ønsker.

Det unge ægtepar kom ikke til at residere længe i Bremen; svenskerne erobrede under Trediveårskrigen stifterne, og hertug Frederik måtte trække sig tilbage til sit fædreland Danmark. Han medbragte, foruden Sofie Amalie, et helt lille hof af embedsmænd og tjenere, der vedblev at tjene ham i deres udlændighed. Nye udsigter åbnede sig dog for ham ved hans ældre broder, den udvalgte prins Christians død 1647, men intet var endnu afgjort, og han var ikke selv „udvalgt“, dengang faderen, Christian IV, i 1648 lukkede sine øjne.

Det var altså under Christian IV.s allersidste regeringsår, at Sofie Amalie fik sit første indtryk af det danske hof og af Danmark. Det virkede ikke tiltalende på hende. Den danske adel havde med rigshofmesteren Korfits Ulfeld fået magten over den

gamle konge, og Ulfelds hustru, Christian IV.s datter, der havde den største plads i hans hjerte, var hoffets første dame. Vi har også senere set tilfælde, da en alderstegen monark foretrak sine døtre for sin svigerdatter og viste dette ved at give dem forrang frem for hende. Menneskeligt forståeligt, men næppe forsvarligt.

Det kunde ikke forbedre Sofie Amalies stemning, at Leonora også overstrålede hende ved hoffet i ånd og skønhed, og at hun tydeligt lod hende føle dette. Ulfeld undlod at underrette hertug Frederik om hans faders alvorlige sygdom, så at han kom for sent til dennes dødsleje. Ulfeld og hans hustru var derfor alene med Christian IV på Rosenborg den aften, da han gik bort; de forseglede kongens efterladenskaber, og — med rette eller urette — hed det sig naturligt nok, at de havde beholdt det meste selv. Ulfeld synes desuden at have været en modstander af hertug Frederiks kongevalg; da dette viste sig uundgåeligt, sørgede han sammen med adelen for at binde ham med den hårdeste håndfæstning, nogen dansk konge har haft. Det var intet under, at Sofie Amalie ved taflet efter hyldingen sad ganske tavs og stille og ikke var oplagt til at deltage i gæsternes feststemning. Efter Frederik III.s kongekroning i novbr. 1648 lod Ulfeld om natten æresporten tage ned, så at Sofie Amalie, der skulde krones dagen efter, ikke kunde køre igennem den. Endelig går en gammel beretning, der er bevaret hos Holberg, ud på, at Leonora nogen tid i forvejen havde besøgt den guldsmed, der havde Sofie Amalies krone under arbejde, havde taget kronen på og taht den på gulvet, så at den gik i stykker. Man kan forstå de følelser, som Frederik III og hans dronning nærede over for Ulfelderne. Hvad Sofie Amalie angår, bed hun smerten i sig, men tilgav aldrig Leonora Christine.

Men Ulfeldernes triumf varede ikke længe. Allerede 1651 forlod Ulfeld og hans hustru Danmark, hvad enten han nu flygtede af frygt for regnskabsaflæggelse, eller han trak sig tilbage i misfornøjelse over sin svigtende politiske indflydelse. Banen lå nu åben for Sofie Amalie. Hun var i begyndelsen af tyverne og meget levelysten; hun lagde heller ingen hånd på sig af hensyn til de økonomiske følger. Livet ved hoffet blev en kæde af underholdninger; vi hører om, at hun på en jagt skyder 30 harer, eller at hun sender en fæddet hjort som present til den spanske gesandt,

eller at hun sejler med kongen på svanejagt ved Dragør. Så er der hal i den pragtfuldt oplyste sal på Ibstrup (Jægersborg). Først er her taffel med „henved 200 retter mad“, men kongens mådehold og dronningens ønske gør, at ingen drikker for meget. Senere danses der, og Sofie Amalie er på gulvet hele natten igennem, som den begejstrede spanske gesandt skriver, „med en så smilende anstand og en så majestætisk værdighed, at hun tildrog sig alles yndest og opmærksomhed“. Spanieren erklærer, at hun er Venus og Diana i samme person. Men Sofie Amalie blev også på en vis måde en kulturbringer, i hvert fald når man taler om selskabelig kultur.

Fra sit hjemland medbragte hun de såkaldte „Værtskaber“ (Wirtschaften) og „Schäferier“, hvori hele kongefamilien og hof-fet agerede. Ved en lejlighed optrådte hun selv først som Fama, så som bondepige, som krigens muse, som spansk dame med kastagnetter og endelig som amazone; hendes ældste søn var jæger, og prinsesserne spillede „las celosas innocentes“. Men en særlig betydning fik Sofie Amalie ved at indføre fransk kultur i Danmark; Ludvig XIV.s hof var allerede dengang toneangivende for smagen ved de øvrige europæiske hoffer. Det var ikke alene parisiske dragter, der bestemte moden, men dronningen engagerede også en „violon-bande“ med en franskmand som leder, en fransk dansemester og franske sangerinder og danserinder. Kongen kunde jo ikke bære det over sit hjerte at nægte sin unge dronning noget.

Men det kostede penge, mange penge, og landet var så forarmet, at man ved kongens kroning i efteråret 1648 først havde måttet indløse den danske kongekrone, der var sat i pant hos en købmand i Hamborg, og i de følgende år havde man måttet udlægge 20.000 tdr. hartk. til statskreditorerne for at stoppe munden for deres klager. Ser man alene på regnskaberne for kongens privatkasse, myldrer det med udgifter til dronningens personlige behov. Alene i 1652 er der betydelige summer til gartneren ved „dronningens have“ (70 rdl.), en guldsmed (250 rdl.), hendes kammer-tjeners bryllup (112 rdl.) o.s.v., ja, 11. juni noteres det, at „efter kgl. befaling“ udbetaltes der til dronningen 1000 rdl. Det var på en tid, da en kontorchef (rentemester) i finanserne fik 200 rdl. i løn årligt.

Dronningens gavmildhed kom navnlig hendes tyske omgivelser til gode, den kreds af tjenere, som hun havde ført med sig fra Bremen, hvortil forskellige holstenske adelsmænd, navnlig Ahlefeldterne, sluttede sig. Af danske var det derimod folk uden for adelstanden, mest lavættede personer, som vandt Sofie Amalies fortrolighed. En særlig rolle spillede gæsterne fra udlandet ved hoffet, slægt og venner, og mellem disse indtog hendes broder Johan Frederik den første plads i hendes hjerte. Johan Frederik havde i 1650'erne god grund til at søge støtte hos sin søster, fordi han var kommet i et skævt forhold til sine regerende brødre ved sin overgang til katolicismen. Det var i denne tid, det næsten var blevet en modesag i den protestantiske overklasse at „konvertere“; dronning Kristina af Sverige var det store eksempel, men blandt de tyske småfyrster og adelige var der ikke få, som fulgte det. Johan Frederik var på en af sine talrige rejser til Rom kommet under påvirkning af derboende landsmænd samt af jesuitter og franciskanere, der appellerede henholdsvis til hans forstand og hans følelse, og det med så meget held, at han afsvor sin gamle tro og gik over til katolicismen. Naturligvis vakte dette megen opstandelse i Hannover, hvor han var arveprins, og i sin vånde tyede Johan Frederik til København. Hans søster og svoger modtog ham med venlighed, og Sofie Amalie begyndte en drøftelse med ham for at få ham på andre veje; karakteristisk nok berettes det, at hun ikke kunde klare sig i den theologiske diskussion, så at hun måtte kalde sin mand til hjælp, der var mere stiv i papirerne. Det kan med det samme tilføjes, at Johan Frederik nogle år senere atter var i Danmark, medhavende en katolik, der endogså gjorde sig håb om at omvende Frederik III, hvilket dog viste sig frugtesløst, og at Johan Frederik selv efter kongens død under et nyt besøg bearbejdede sin søster, men med lige så ringe udbytte. Sofie Amalie blev ikke nogen ny dronning Kristina.

Men tilbage til 1650'erne. Man kan undre sig over den ødselhed, som blev udfoldet ved det danske hof i disse år, og man kan misbillige den, særlig under henblik på landets trykkede tilstand. Men man må søge at sætte sig ind i datidens fra vor forskellige synsmåde. Datidens regenter så på deres stilling som en slags godsejere, der alene havde afgørelsen af, hvortil deres landes indtægter, i hvert fald de normale indtægter, skulde bruges. Der var

heller ikke for hin tids mennesker noget stødende, som for os, i, at kongeparret omgav sig med udlændinge, navnlig ikke tyskere. Tyskland bestod dengang af et væld af stater, forenede ved et svagt bånd; det betød derfor ikke nogen politisk fare for sine naboer. Det tyske folk var heller ikke besat af nogen nationalisme, således som senere århundreder har vist den. Tyske adelsmænd gik som embedsmænd eller officerer i nabolandenes tjeneste og viste sig som regel trofaste. Danske studenter lå ved tyske protestantiske universiteter i årevis, og dansk theologi stod i et datterligt forhold til Tyskland, hvorfra vi havde fået reformationen. Tyske (og nederlandske) købmænd og håndværkere indvandrede i stort tal til de nordiske købstæder og blev gode borgere her. Man møder da heller ikke hos præste-, borger- eller bondestanden nogen misfornøjelse, i hvert fald ingen åbenbar misfornøjelse, over det tyske element ved det danske hof. Den spanske gesandt, der ganske vist var vant til noget helt andet hjemme, beundrede særlig det danske kongepars jævnhed, og at de ofte modtog indbydelser til middag af deres undersåtter.

Men der var ganske vist en klasse, hvor følelserne var mere delte. Den danske adel havde fået indført i kongens håndfæstning, at kronens len kun måtte gives til indfødte, og at hoffet skulde bestå af danske mænd, hvilket betød, af danske adelsmænd. Men den kunde til sin ærgrelse slå fast, at løfterne ikke blev overholdt. Navnlig blandt den yngre adel har der utvivlsomt været megen misfornøjelse herover, og misfornøjelsen rettedes først og fremmest mod dronningens person. Spredte vidnesbyrd taler herom. I 1652 hedder det i den svenske gesandts indberetning, at Hannibal Sehested var i unåde, fordi det var kommet dronningen for øre, at hans hustru (Leonora Christines søster) havde ladet „nogle blamer“ (kritiske bemærkninger) falde om hendes majestæt. Havde sladderer allerede den gang fået fat på Sofie Amalies fortrolige omgang med sine tjenerer og udlagt den til det værste? Eller er det den fra Dinas sag så bekendte Jørgen Walter, det drejer sig om? Fire år senere (27/6 1656) blev der pludselig udstedt en kgl. ordre til at beslaglægge Kaj Lykkes og hans svoger Frants Brokkenhus' godser, hvilket antyder, at det på en eller anden måde har drejet sig om en majestætsforbrydelse. Faren drev imidlertid bort fra de to mænd for denne gang,

Wolfgang Heimback

Frederiksborg

Dronning Sofie Amalie som »bondepige«

hvilket udelukkende skyldtes det held for Kaj Lykke, at man ikke kendte et brev (12/4 1656), som han ved den samme tid havde sendt til sin elskerinde, og hvori han, for at trøste hende for dårlig omtale, havde skrevet de letsindige ord, at man jo også sagde, at dronningen hver nat lå med sine lakajer, „hvilket vel kan være sandt, da hun gør sig helt gemen med dem“. I det samme brev bragtes Frants Brokkenhus' navn i forbindelse med hertuginde Augustas af Augustenborg, så at vi måske her har grunden til, at også han et øjeblik var i farezonen ved dette rygte.

Utilfredsheden med Sofie Amalie strakte sig endogså til dem af den holstenske adel, der ikke hørte til dronningens klike. Ditlev Ahlefeldt, der, på grund af sin hengivenhed for den af-

døde konge, åbenbart regnedes som „den gamle tids mand“, beklager sig i sine erindringer over, at dronningen ikke var nogen mand god, der umiddelbart holdt sig til kongen som sin herre. Men stærkest følte dog den danske adel, at den var skudt til side ved hoffet, og selv rigsadmiralen Henrik Bjelke, der var meget kongetro, skrev ved krigens udbrud 1657: „Gud nåde os! Gid vi var herfra med ære. Dronningen er ingen Dansk god; hun har magten over kongen.“

Det havde hun unægtelig i disse år, og hun nød livet i fulde drag. Efter Ulfelds flugt fra Danmark 1651 havde Frederik III givet hende hans forlening Hørsholm, og kan vi tro den spanske gesandt, der var hendes gæst herude i 1654—55, havde hun udsmykket slottet med en feagtig pragt, der navnlig sigtede til at fremstille hende selv i alle mulige klassiske skikkelser. Det må dog tilføjes, at den gode spanier også var poet, så at det er muligt, at enten må hans pompøse og elegante vers skrives på den blomstrende sydlændings regning, eller også fremstiller han det som allerede gennemført, hvorom Sofie Amalie har røbet ham sine planer. Sikkert er det, at dronningen i disse år viste en overordentlig handlekraft. Talrige barnefødsler hindrede hende ikke i at følge sin mand på hans tjenesterejser rundt i landet. Sin kækhed viste hun, da hun 1652 — få måneder efter at være faldet med sin hest på en jagt i Skaane og have forslået ansigtet — fulgte kongen på hans rejse til Holsten; og da var hun oven i købet frugtsommelig. Et levende indtryk af hendes mod skulde alle Københavnerne få, da hun nogle år senere under hovedstadens belejring 1658—60 færdedes til hest ved Frederik III. side på volden og selve stormnatten 11. februar 1659 ikke svigtede sin post. Det er ikke uden grund, en gammel forfatter siger: „Danmark havde aldrig haft en mere heroisk Dronning.“ Sofie Amalie stod på sit højdepunkt.

At hun som den stærkere karakter har påvirket sin ægtefælle må betragtes som næsten sikkert. Hun havde de samme sym- og (navnlig) antipatier som han; hun var lige så fjendtlig stemt som han mod den politiske overvægt, som den danske adel havde tilvunget sig i de sidste årtier. Men at hun skulde have spillet en egentlig politisk rolle, der krævede, at hun med aldrig svigtende interesse havde fulgt udviklingen både i indland og udland, er

ikke sandsynligt. Man har villet tilskrive hende ansvaret både for den ulykkelige krigserklæring mod Sverige 1657 og for enevældens indførelse 1660, men ingen pålidelige kilder taler herom. Dette udelukker ikke, at da Frederik III var i tvivl, om han skulde modtage præsternes og borgernes tilbud om arveregering, har hun sikkert skubbet på sin mand og stræbt at overvinde hans betænkeligheder. Men hun var ikke politisk indstillet som dronning Elisabeth af England eller dronning Kristina af Sverige. Hendes syn på enevælden var det, som regentens hustru måtte have. Den forøgede politiske magt gav hende mulighed for en friere livsudfoldelse og for at skaffe passende partier for hendes mange giftfærdige døtre. Tanken herom var den altbeherskende for hende i 1660erne. Det eneste sikre træk om hendes deltagelse i disse års politiske begivenheder, som vi kender, er, at hun i sommeren 1661 personlig overrakte biskop Hans Svane præstestandens nye frihedsbrev, omvundet med et hvidt silkehånd. Men man tør næppe lægge meget i, at hun har grebet lejligheden til at udmærke en mand, der under statsomvæltningen mere end nogen anden havde arbejdet på at løse hendes gemal fra de hånd, som bandt ham.

Enevældens indførelse i Danmark var en revolution, men en revolution, der i modsætning til, hvad den ellers plejer, ikke lagde hele den politiske magt i folkets, men i en enkelt mands hånd. Dette medførte også en helt ny stilling for denne mands hustru og børn. I enevældige stater opfattes forholdet let således, at det ikke blot er kongen, men også kongefamilien — der jo har arveret til tronen, — der er den egentlige indehaver af magten. Men Frederik III så her anderledes på forholdet end Sofie Amalie. Hun mente, at hendes yngre søn, Jørgen, måtte være nærmere til at arve tronen end den ældre, Christian, fordi han var født, efter at hans fader var blevet konge, og derved „finere“. Hun ønskede også, at hendes fire døtre, for lettere at kunne blive bortgiftede til anselige fyrster i udlandet, skulde udrustes med den størst mulige arveret til Danmarks og Norges riger. Frederik III så helt modsat på sagen. Han havde modtaget enevælden på betingelse af, at rigerne skulde være udelelige, og han var tilhænger af førstefødselsretten, der gav sønnen Christian (V) forretten til de to riger. Han mente også, at det var uheldigt, hvis den

kvindelige arveret, når hans mandsstamme var uddød, skulde føre til, at en af hans døtres efterkommere, en person der formentlig var fuldkommen fremmed for vore forhold og ikke engang kunde tale vort sprog, skulde arve den enevældige magt over de nordiske riger. Det var Frederik III.s, ikke Sofie Amalies vilje, der kom til at præge „Kongeloven“, som Peder Schumacher, senere kaldet Griffenfeld, forfattede i 1665. Men det er karakteristisk for kongens frygt for sin gemalinde, at han ikke turde vise hende denne lov; den blev holdt hemmelig for alle undtagen tre personer: Frederik III, Schumacher og kongens altformående yndling og rådgiver Christoffer Gabel, der var steget til en af rigets højeste stillinger: statholder i København.

Spørgsmålet om arveretten viser tydeligt, at de to kongelige ægtefæller efter 1660 var i færd med at glide bort fra hinanden. Andre træk peger i samme retning. Sofie Amalie ønskede i begyndelsen af 1660erne, at Gabels modstander, Hannibal Sehested, skulde komme til at lede Danmarks politik. Denne politik gik ud på en tilnærmelse til vore gamle modstandere Frankrig, Sverige og Gottorp. Sofie Amalie ønskede det samme, næppe af dyberegående politisk overbevisning, men simpelthen fordi hun havede håbende på at få den unge konge af Sverige og Hertugen af Gottorp til sine svigersønner. Gabel sejrede imidlertid hos kongen over Sehested; vor gamle politiske forbindelse med Nederlandene, der havde reddet os under Karl Gustavs belejring af København, blev opretholdt. Sofie Amalie havde atter lidt et nederlag. Dronningens personlige herredømme over sin mand synes i det hele at have været aftagende efter enevældens indførelse. Hun var nu ikke længere purung; — alderdommen meldte sig dengang tidligt, — og med årene lagde hun sig ud, hvad der ikke klædte hende. Nu var det forbi med de gratiøse danse og de voldsomme jagter, og klogeligt bestræbte Sofie Amalie sig for at lade sine døtre brillere i stedet for sig selv. Frederik III var i den alder, hvor forelskelsen i hans hustru var ved at afløses af andre følelser; rent ud sagt synes det, som om hans eftergivenhed over for hendes ønsker snarest skyldtes træthed over hendes plagerier. Selv indesluttede han sig mere og mere i sig selv eller trak sig tilbage til det bibliotek, der — som en digter siger — „imod melankoli var fyrstens apotek“. Drømmeriet hos ham havde nu givet sig udtryk i guld-

mageri sammen med en italiensk alkymist, Borri, måske også fordi han ad denne vej håbede at bøde på landets jammerlige finanser. Den repræsentation af kongefamiliens herlighed, som enevælden krævede, overlod han gerne til sin hustru, og han stillede de fornødne midler til hendes rådighed, for så vidt han orkede det.

Det er på dette punkt, Dronninggaard kommer ind som et led i billedet. Man må dog vogte sig for at tro, at denne jagtgård skulde indtage en særligt strålende plads deri.

I en beretning om kurprinsen af Sachsens besøg her i landet 1663, da han skulde forloves med Sofie Amalies ældste datter, Anna Sofie, hedder det om hoffets udflugt fra København til Frederiksborg:

„På vejen hertil, 2 mil fra staden, har dronningen for få år siden begyndt at indrette en lystgård, som ligger på et muntert sted mellem to store ferskvandssøer. Her spiste man til middag samme dag, og efter bordet dansede man og sprang lystigt om med de kongelige damer, klædte i bonde dragt, og til en sædvanlig jevn bonde musik på sækkepiber, giger og skalmejer. Men det høje herskab brød så hastigt op, at det endnu samme aften kunde nå Frederiksborg.“

Det var Dronninggaard, der altså lå på tungen mellem Vejlesø og Furesø, hvorfor stedet også tidligere havde heddet Tange. Disse søer forbandtes nu med den stadig bestående kanal. Frederik III havde to år tidligere skænket sin dronning stedet, hvorfor det skiftede navn, ligesom den af kongen selv opførte sommerbolig i Lyngby sogn fik navnet Frederiksdal. Men tiden var ikke til kostbart boligbyggeri på Dronninggaard; her blev opført et „holstensk bondehus“ af bindingsværk, tækket med halm og rør fra søen, og andre bondehuse blev flyttede til stedet fra andre byer. Heldigt var det da, at en sådan tilstræbt enkelhed og enfold stemte med tidens smag. Det var i denne tid, landliggeriet først begyndte i Københavns omegn. Alle medlemmer af overklassen anskaffede sig landgårde, ikke villaer; man drev på dem et beskedent landbrug, hvori damerne — som „hyrdinder“ — selv

deltog med liv og sjæl. Men dette landbrug skulde være et mønsterbrug, navnlig i mejeridrift, et såkaldt „Hollænderi“ med produktion af mælk og ost, hvilket ikke udelukkede, at man også avlede de tre kornsorter, boghvede og ærter, holdt får, høns, duer, gæs og kaniner, ja endogså 25 vilde svaner, samt hejrer og traner, de sidste formodentlig, for at det ikke skulde fattes dronningen på vildt ved de pompøse jagter på Furesø. Hele udbyttet af dette landbrug fandt anvendelse på det kongelige palæ i København, og Sofie Amalies syssel her i naturens skød kan minde om Marie Antoinettes 120 år senere i Petit-Trianon ved Versailles. Dog, det var ikke alene bondepige og hyrdinde, hun yndede at lege. Som tvillingrigernes enevoldsdronning elskede hun mere end nogensinde de store fester, og hun og hendes kongelige ægtefælle på Frederiksdal skiftedes til at aflægge hinanden besøg, som fejredes med regattaer på Furesø til fakkelskin, hvorunder de kongelige damer var udklædte som nymfer, og på et svømmende theater, trukket af hvaler, opførtes balletter. Fra Dronninggaard lød der musik, og et fyrværkeri afsluttede „den dejlige dag“.

Dronninggaard var imidlertid en af Sofie Amalies mindste ejendomme, og endnu stærkere udfoldede hun sig andre steder. Hørsholm var forlenet hende allerede før 1660, og her holdt hun egentlig hof. Til slottet tjente 13 personer: amtsforvalter, oldfrue, portner, gartner med svend og dreng; ladefoged, udrider, ledvogter og foderknægt; skovrider, skytte og jagtbetjent, foruden at tolv soldater regelmæssigt arbejdede i haven. Hertil kom imidlertid, når dronningen opholdt sig på Hørsholm, hendes hofetat fra København. Det var en hel „lille-verden“, hvor hoftonen rådede i modsætning til på Dronninggaard, og når dronningen kørte ud, var det med firspand for vognen.

Sofie Amalies største besiddelse var Nykøbing på Falster, som allerede tidligere var bestemt til hendes enkesæde, men som 1661 pantsattes til hende, således at hun fik bestyrelsen af ladegårdene, skovene, jagten og fiskeriet, mens de direkte og indirekte skatter forbeholdtes kronen. Nykøbing lå meget bekvemt for Sofie Amalie p.g.a. dets nærhed ved Gedser; her kunde hun modtage og tage afsked med sine tyske familiemedlemmer, når de gæstede Danmark, og ofte kom de ikke længere end til Nykøbing. Dronningen

var en ret human godsbesidder, der havde blik for bøndernes velfærd, men tiderne var så dårlige, at Falster ikke blev noget mønsterlandbrug, som det var tilfældet med det lille Dronninggaard.

Men det, der havde hendes hovedinteresse, var dog det slot, hun byggede sig i København. Frederik III havde skænket hende et område på den nuværende St: Annæplads og nord herfor til en „Dronningens Have“, og da han var død, og hun — grumme nødig — indså, at hun måtte vige pladsen på Københavns slot for sin sønnehustru, begyndte hun i 1670erne opførelsen af en meget ejendommelig bygning i sin have, der naturligvis fik navnet „Sofie-Amalienborg“ (omtrent på det nuværende Amalienborgs plads). Det bestod af en midtbygning i tre etager, hvor et parti i midten sprang frem, og på begge sider af dette førte „en morsom, bredt udbuet dobbelttrappe“ op til anden etage. Over alle tre etager var der ydermere en høj pavillon med spir og krone. I det indre var der elevator til pavillonen, og i denne elevator en fin „opfarende“ stol, der vidner om, at Sofie Amalies tiltagende korpulence ikke længere tillod hende at bruge den almindelige trappe. Ud mod haven lå „Komediesalen“, hvor franske skuespillere, tyske operasangere og balletten under ledelse af franskmænden Pilloy optrådte. Til den første opera havde endog Thomas Kingo skrevet teksten. På dette slot holdtes prægtige fester, f. eks. til ære for Christian V.s sejr i den skånske krig.

Repræsentation og fester spillede i det hele en hovedrolle gennem hele dronningens liv, og der var rig lejlighed dertil, da hun ofte modtog besøg af sine tyske slægtninge og desuden fik alle sine fire døtre vel anbragte, i Sachsen, Pfalz, Gottorp og Sverige. Berømte er navnlig de festligheder, som blev holdt ved kurprinsens af Sachsens forlovelse 1663; hvem kender ikke gennem I. P. Jacobsens „Marie Grubbe“ opførelsen af maskeballetten „Die Waldlust“ i dyrehaven ved Frederiksborg, hvor kronprinsen, prinsesserne og hoffets damer dansede i kostumer om aftenen til fakkelskin, og et vældigt fyrværkeri afsluttede det hele? Men bag al denne herlighed lurede frygten for skjulte fjender og deres attentater, og det var ikke grundløst.

At den danske adel har været misfornøjet over at miste sin politiske indflydelse ved enevældens indførelse er en selvfølge,

men der findes intet tegn på, at adelen af den grund pønsede på oprør for at kuldkaste den nye forfatning. En undtagelse var der dog: Landsforrædderen Korfits Ulfeld, der, efter at have lagt sig ud med sit nye fædreland Sverige, uforsigtigt var tyet tilbage til Danmark. Dette indbragte ham sammen med Leonora Christine et hårdt fængselsophold på Bornholm, hvoraf ægteparret dog slap ud i 1661, hvad Sofie Amalie skal have taget sig meget nær. Men Ulfelds fornyede macchinationer mod den danske kongefamilie førte som bekendt til, at man i 1663 holdt klapjagt på de to ægtefæller over hele Europa, hvorved det i det mindste lykkedes at få fingre i den ene af dem, Leonora Christine. At det skyldtes dronningens personlige indgriben, når Leonora kom til at sidde i Blåtårn i 22 år, fremgår af, at Sofie Amalie hindrede hendes frigivelse efter Frederik III.s død. Men aldrig så snart havde hun selv lukket sine øjne, før fængselsdøren åbnedes for den fangne grevinde. Og hvilket fangenskab var det ikke, hun led i disse mange år? Det indledtes med en hensynsløs legemsundersøgelse af hende, foretaget af dronningens hovmesterinde og andre af hendes tjenestefolk; det fortsatte med, at man lod hende være tilskuers til, at en træfigur af hendes mand henrettedes på slotspladsen; det kulminerede i, at man ikke blot lod hende leve under de mest smudsige og usunde forhold i tårnet, men også nægtede hende de simpleste ting til at beskæftige sig. Sofie Amalies afvisning af alle henstillinger om en formildelse lød således: „Det er godt nok for hende; hun har ikke villet det anderledes.“ Dette var hævnens røst, hævn for fortidens ydmygelser og tilsidesættelser. Sofie Amalie var en god hader.

Men panik havde der i det mindste været ved det danske hof 1663, da man fik kendskab til Ulfelds planer om at spille land og rige i hænderne på kurfyrsten af Brandenburg-Preussen eller på kongen af Frankrig. En lignende panik herskede der 1668, da Sofie Amalie mente, at der havde været planlagt et attentat mod hendes liv på Dronninggaard, men sagen blev dysset ned. Fra 1661 stammer endelig den for Sofie Amalie så ubehagelige affære, da Kaj Lykkes brev til hans elskerinde med dets grove fornærmelser mod dronningen kom regeringen i hænde. Sagen havde to forskellige sider. Set fra ét synspunkt måtte det være meget uheldigt, ikke blot for dronningens ære, men også for kongefamiliens

Jacob d'Agar

Frederiksborg

Dronning Sofie Amalie ca. 1684

arveret til tronen, hvis brevet blev offentliggjort under en proces og almindelig kendt. På den anden side kunde man ikke lade sagen falde og herved give fri bane for den slags rygter. Knuden løstes derved, at det lykkedes at skræmme Kaj Lykke til at underskrive en tilståelse om, at han havde begået majestætsforbrydelse og derfor var skyldig at bøde på ære, liv og gods, uden at det nævnedes, hvori majestætsforbrydelsen bestod. På grundlag af denne bekendelse kunde man gå videre, og resultatet blev Kaj Lykkes flugt og økonomiske ruin. Man havde således holdt Sofie Amalies navn uden for denne affære, og det må tilføjes, at hun ikke høstede nogen personlig fordel af dens forløb.

Nogen egentlig popularitet ses Sofie Amalie aldrig at have vundet i Danmark; dertil stod hun — i modsætning til sin efterfølgerske, Charlotte Amalie, — det danske folk for fjernt. Noget andet gjaldt derimod om vore sydlige naboer. Besøgene herfra vedblev i forstærket grad efter enevældens indførelse, og vi får et levende indtryk af det danske kongehus gennem de skildringer, som gives os gennem Sofie Amalies svigerindes breve og memoirer. Hun, der også hed Sofie, var gift med dronningens yngste broder, Ernst August, og var datterdatter af den engelske konge Jakob I, samt selv moder til den engelske konge Georg I (den nuværende dronning Elizabeths stamfader). Hertuginde Sofie var en af samtidens mest intelligente og kultiverede kvinder, hvis memoirer næsten nyder samme anseelse i Tyskland som Leonora Christines „Jammersminde“ i Danmark, og fra sit besøg heroppe 1667 beskriver hun Frederik III i følgende ord: „En høj og velskabt fyrste, der talte mere med øjnene end med munden. Han tog det ikke ilde op, hvis man selv begyndte en samtale med ham, men han foretrak spil for lange samtaler.“ „Det er i det hele taget,“ siger hun ved en anden lejlighed, „ejendommeligt for det danske kongehus, at man taler meget lidt.“ Om Sofie Amalie hedder det i et brev: „Hun er snarere tiltalende end smuk, thi hun er meget majestætisk (à fort bonne mine) og meget vindende, — når hun vil være det.“ Endnu varmere lyder det i Sofies memoirer: „Hun var en dronning, som ved sin godhed og sine store fortjenester tiltrak sig alles kærlighed.“ Mange år senere, 1680, besøgte Sofie med sin mand atter Sofie Amalie, der nu sad som enkedronning på Nykøbing slot, og hun fandt hende da så „elskelig“, at hertuginde endte sin optegnelse med: „Hvis jeg vilde prise denne dydefulde dronning, som hun fortjente det, vilde jeg aldrig blive færdig dermed.“

Denne kærlighed til Sofie Amalie var ganske vist ikke helt uegennyttig. Allerede lige efter enevældens indførelse, da Danmark var så forarmet, havde Sofie indbudt kongen og dronningen til at stå fadder til sine to sønner, og hun havde som faddergaver fra dem modtaget to (guld-)æsker besatte med diamanter, som hun selv vurderede til 3000 daler. Den praktiske dame erklærede, at hun vilde lade lave armbånd af æskerne, indtil drengene blev større (!). Men hun var endda langt fra den, der havde mest for-

del af den fine slægt på Danmarks kongetrone. Sofie Amalies yndlingsbroder var stadig Johan Frederik, ikke Ernst August, og han gav også efter 1660 sine nordiske frænder rig lejlighed til at beskæftige sig med hans foretagender. I 1665 døde Johan Frederiks broder Christian Ludvig til Celle, og efter den hannoveranske arvelov skulde den ældste broder, Georg Wilhelm, arve hans land, men Johan Frederik havde i forvejen stiftet en sammensværgelse med den afdødes officerer og embedsmænd, så at det i stedet blev ham, der bemægtigede sig landet. Ophidselsen var stor i hele Nordtyskland, og det truede med krig mellem brødrene. Men i Danmark glædede kongeparret sig over nyheden, og Frederik III sagde smilende (på Latin): „Ah! Ah! Vor kære hertug Johan Frederik er nu i besiddelse af byen og slottet. Lykkelige de, som besidder.“ (Forøvrigt et lille bidrag til daltidens statsmoral). Kongen mæglede så mellem brødrene, så at Johan Frederik beholdt sin erhvervelse, og han bevarede også sin indflydelse hos sin søster og svoger. Hans rejser til Danmark fortsatte, og de medførte også fordele for ham af rent økonomisk art. Det må dog nok siges at være en overdivelse, der vel skyldtes misundelse, når hans svigerinde, hertuginde Sofie, nogle år senere erklærede, at Johan Frederik i Danmark havde vundet i spil den nette sum af 108.000 rdl. Når man betænker, at dette var værdien af 100.000 tdr. korn eller af et fuldt udrustet lineskib, samt at Sofie Amalie som kgl. håndpenge for et helt år oppebar 50.000 rdl., står man øjensynlig over for en vældig overdivelse. Men at opgive det rigtige tal er ikke muligt.

Frederik III.s død 1670 bragte den forandring i Sofie Amalies stilling, som allerede er nævnt, at hun måtte opgive sin bolig på slottet og bygge sig en ny, Sofie-Amalienborg. Men iøvrigt var hun ivrig for at bevare sin rang og stilling. Christian V var en god og føjelig søn, der stillede hende lige med sin ægtefælle, så at Danmark nu havde to dronninger. Men nogen politisk indflydelse havde hun heller ikke nu, og sønnens følelser over for hende er tydeligt afspejlede i en billet til Griffenfeld et år efter tronskiftet: „Gud være lovet, enkedronningen er i dag rejst til Hørsholm; så har jeg ej behov at høre: „Hvad er-et jeg hører?““ (naturligvis på tysk: Was hör ich nun?).

Også de to yngste døtre fløj nu fra reden; om Wilhelmine

Ernestine, som blev gift til Pfalz, siger hertuginde Sofie, at hendes afsked fra moderen skete „uden mange tårer“. En almindelig træthed synes at have behersket også de nærmeste ved dronningens udtømmelige aktivitet. Men i de ydre former fortsattes det gamle liv med pomp og pragt og i følelsen af stor værdighed. Residensen skiftede fra det ene slot til det andet (Hørsholm, Nykøbing, Sofie-Amalienborg), og store fester afholdtes stadig, når lejlighed dertil forelå. Sofie Amalie deltog også med samme levende interesse i landets skæbne, som da hun red på Københavns vold. Hun fejrede således sin søns fremgang i Nordtyskland og i de skånske landskaber. Men da hun kom over de halvhundrede, begyndte kræfterne at svigte. Der tales nu om rejser til udenlandske badesteder (Pyrmont), og hun var lænket til sin stol. Kun kortspil kunde nu oplive hende, og som den gode søn, kongen var, indfandt han sig en gang om måneden på Sofie-Amalienborg og lod hende vinde et halvhundrede rigsdaler. Den 20. februar 1685 blev hendes sidste dag.

Når man vil danne sig et samlet indtryk af Sofie Amalies personlighed, må man først og fremmest frigøre sig for alle af nutiden skabte værdidomme, thi netop på det punkt er sket en total forandring op mod vore dage. Alle forsøg på at anlægge en social vurdering må derfor komme til kort; alle bedømmelser ud fra det synspunkt, om hun opfyldte — eller ikke opfyldte — de krav, vi nu vil rette til en person i hendes stilling, må blive ubillige og utilfredsstillende. Sofie Amalie var ikke „folkets første tjener“; hun levede på en tid, da dette krav ikke var stillet, og kongedømmet opfattedes patriarkalsk som indstiftet af Gud og i hovedsagen med to pligter: at skabe retssikkerhed indadtil og at opretholde uafhængighed udadtil. Ved enevælden fik kongen ydermere hele den udøvende og lovgivende magt, og han bestemte selvstændig over de skatters brug, som han selv pålagde. Kongen var for folket den enebestemmende familiefader.

Det var denne enevældige magt, Sofie Amalie havde sat sig som mål for sig og sin mand, og hun levede efter dens krav, for så vidt det gjaldt arbejdet på at bevare landets uafhængighed. Mere tvivlsomt må det stille sig, når man tænker på Leonora Christines skæbne, om pligten til retssikkerhed i landets indre

stod hende lige så klar. Hendes hensynsløshed i sådanne forhold virker helt uhyggelig.

Vil man forstå den tids mennesker helt, må man også huske, at de var langt mere primitive end nu. Mindreværdskomplekser var ukendte; menneskene mente altid, at de var hvide som sne og sad inde med den fulde ret i modsætningsforhold til andre. De kendte derfor ikke til barmhjertighed, når de følte sig sikre i sadlen. Denne for os ubegribelige selvtillid (som Leonora Christine sad inde med lige så vel som Sofie Amalie) hang sammen med en naiv tillid til Gud, som man følte sig overbevist om, helt og holdent stod på ens side. Som kvinde opfyldte hun jo sine pligter ved at være en god hustru og moder; som dronning ved at repræsentere sit land på den værdigste og mest glansfulde måde. Hun var sine venners ven og sine fjenders fjende. Som en stor fremmed fugl flyver hun gennem vor historie, strålende af farver, men med hvast næb og skarpe kløer. Eller man får samme billede som af en pragtfuld panther, kraftfuld og smidig, men frygtindgydende, heldigvis adskilt fra os ved burets tremmer.

Matthias Moth

Af Aage Rohmann

Vest for torvet i Søllerød by ligger en gammel lystgård med den grundmurede hovedbygning fornemt tilbagetrukken bag store valnøddetræer, medens en bindingsværkssidebygning går helt ud til torvet. Det er *Mothsgård*. Sit navn har den efter den mand, der ejede den i tiden omkring år 1700, gehejmeråd Matthias Moth. Oprindelsen til gården var en mindre ejendom, som af enke-dronning Sofie Amalie var bevilget enken efter den kongelige livlæge Poul Moth, Matthias Moth's fader, og som benyttedes som lyststed. Som gården nu fremtræder, er dog i hvert fald hovedbygningen langt yngre end Moths tid. Kun en nøjere undersøgelse kan afgøre, om der i den nuværende gård er rester tilbage af den, som Moth beboede, og vi vil derfor ikke yderligere opholde os ved gården, men i stedet beskæftige os lidt med den mand, efter hvem den har sit navn.

Matthias Moth tilhørte en slægt, der efter en dog usikker slægtstradition oprindeligt stammede fra Østrig, men hvis stam-

fader skulde være kommet til Danmark sammen med Kristoffer af Bayern. Slægten kan dog ikke følges længere tilbage end 1500-tallet, da en Matthias Moth, tipoldefader til vor Matthias Moth, var i tjeneste ved Gottorphoffet og boede i Svavsted. Oldefaderen Poul Moth var kirurg og bosat i Flensborg. Også farfaderen og faderen valgte lægegerningen. Bedstefaderen, der ligesom sin bedstefader og sin sønnesøn hed Matthias, var livlæge hos de tyske kejsere Rudolf og Matthias, men forlod Wien på grund af sin protestantiske tro og nedsatte sig som praktiserende læge i hjembyen Flensborg, hvor flere medlemmer af familien boede. Faderen, dr. med. Poul Moth (f. 1600, d. 1670) var først læge i Flensborg, men under krigsurolighederne flyttede han til Lybek 1644; 1647 bosatte han sig i Odense, og her fødtes Matthias Moth den 27. marts 1649. Moderen, Ida Dorothea Bureneus, var borgmesterdatter fra Kiel. Men allerede året efter blev Poul Moth, der var en dygtig og meget anset læge, kaldt til København som hoflæge, og snart efter blev han livlæge hos kong Frederik III.

Matthias Moth blev student 1665 og valgte, slægtens traditioner tro, det medicinske studium. Han studerede først ved Københavns universitet, hvor han blev baccalaureus i 1666, dernæst ved forskellige udenlandske universiteter. 1667 kom han således til Leyden, og i 1670 er han i Paris, hvorfra han vendte hjem ved faderens død. Snart efter rejste han dog atter ud, 1673 var han igen i Leyden. Noget nærmere om hans studier vides ikke. Da han vendte tilbage til fædrelandet, nedsatte han sig imidlertid ikke som læge, men valgte at gå embedsvejen. Hertil bidrog muligvis den omstændighed, at hans yngre søster, Sofie Amalie Moth, var blevet kongens, Christian den Femtes, elskerinde (i 1677 blev hun udnævnt til grevinde af Samsø og som sådan — efter forbillede fra Versailleshoffet, Christian den Femtes ideal — anerkendt som kongens officielle maitresse). Matthias Moth kunde som følge af denne forbindelse regne med en god karriere, og han avancerede da også ualmindelig hurtigt. I 1675 blev han i januar assessor i Skatkammerkollegiet og i juli samme år stempelpapirforvalter, 1676 assessor i Danske og Tyske Kancelli, 1680 kancelliråd og kammersekretær for de norske sager, 1688 oversekretær for de norske sager og fra 1690 også for de danske sager i Danske Kancelli. Dermed var Moth faktisk Dan-

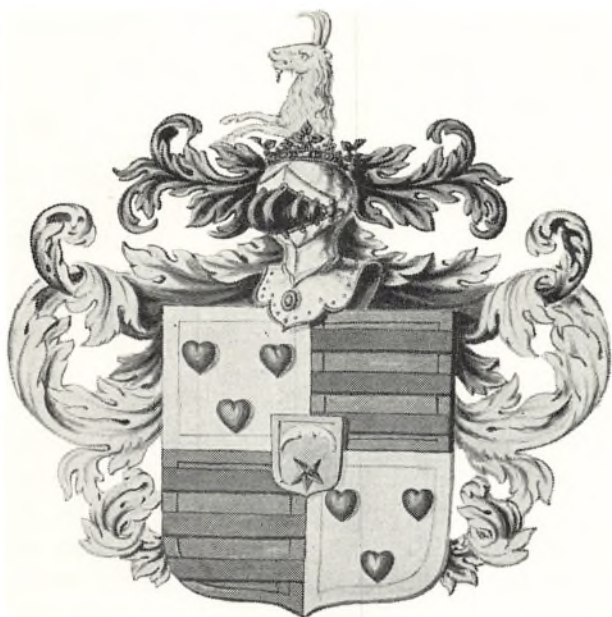
marks og Norges indenrigs- og justitsminister. -- Men ved siden heraf havde Moth mange forskellige hverv, der gav ham indflydelse på andre grene af statsforvaltningen. Han var medlem af den permanente Finanskommission af 1690 og den samme år oprettede Gehejme Finanskommission, kommissionen angående handelens fremme af 1690 og 1693, og den Store Kommission angående toldens bortforpagtning. 1693 blev han deputeret ved Hofetaten, 1694 deputeret i Generalkommissariatet for Land- og Søetaten. 1692 blev han medlem af Højesteret; samme år patron for det Kongelige Ridderakademi; 1694 meddirektør i Københavns vandvæsen, 1696 medlem af inspektionen for byens brandvæsen og helysningsvæsen; endvidere i dette år medlem af Politikommissionen, og i 1697 meddirektør for Børnehuset. Desuden var han fra 1688—99 direktør for det danske postvæsen, som kongen havde henlagt til sin søn med Sofie Amalie Moth, Christian Gyldenløve.

Det skulde synes uoverkommeligt for en enkelt mand at varetage alle disse hverv, men Moths arbejdsevne var fantastisk. Kunde han end utvivlsomt takke sin søster for, at han så hurtigt var steget til en af de højeste embedsstillinger i riget, så må det dog fremhæves, at han ikke var steget til en stilling, som han var uværdig til at beklæde. Moth var en endog ualmindelig dygtig og samvittighedsfuld embedsmand. Hans indlæg i de forskellige kommissioner var altid prægede af klogskab og saglighed og blev oftest fulgt. — Som postdirektør indførte han en betydelig forbedret postgang med faste afgangs- og ankomsttider og hurtigere postruter. Samtidig blev der draget omsorg for, at veje og broer, som posten skulde passere, blev holdt i stand. Der findes da heller ingen klager over postgangen fra Moths direktørtid, medens der, så snart han er borte, er idelige klager over forsinkelser.

Samtidig med sin embedskarriere avancerede Moth også på rangstigen. 1684 blev han virkelig etatsråd, 1692 justitsråd, 1695 gehejmeråd; i 1693 udnævntes han til ridder af Dannebrog. Alleerede i 1679 blev han (sammen med tre af sine søstre) optaget i adelsstanden med ret til at føre følgende adelsvåben: skjoldet firdelt med blåt hjerteskjold, hvori en femoddede guld-stjerne under en nedvendt sølv-halvmåne. Det større skjolds første og

fjerde felt sølv med tre røde hjerter (2, 1) i, andet og tredje felt guld, hvori tre røde bjælker. På hjelmen, som er kronet, en til højre side opspringende halv gedebuk.

I 1676 indgik Matthias Moth ægteskab med Kirsten Aagaard, en datter af sognepræsten til Ørum, Viskum og Vejrum sogne

i Viborg stift, Anders Lauridsen Aagaard. Hustruen døde allerede i 1698. Der var i ægteskabet to døtre, hvoraf den ene ægtede etatsråd Poul Eggers til Basnæs, den anden baron Christian Guldencrone til Vilhelmsborg. Nogen søn til at føre adelskjoldet videre havde Moth ikke; men i 1698 blev hans søstersøn Poul Hald optaget i adelsstanden med navnet Moth (den senere amtmand Poul Moth) og med samme våben.

Med Christian den Femtes død 1699 fik Moths embedskarriere en brat afslutning. En af Frederik den Fjerdes første regerings-handlinger var at sætte sine egne folk ind. Matthias Moth afsædgedes fra alle sine embedsstillinger. Fra nu af og til sin død 1719 levede han tilbagetrukket som privatmand. Det er kun fåefterretninger, vi har om Moths liv i dette tidsrum. Han blev

vistnok fortsat boende i den gård, han ejede ved Stormbroen i København, men har dog øjensynlig opholdt sig noget mere end før på sin landgård i Søllerød, hvor han foruden gården ejede kirken og den til kirken hørende Kirkeskov. I 1703 lod han nemlig indrette en lukket stol i Søllerød kirke, antagelig den, der senere blev omdannet til pulpitur. I 1704 købte han herregården Lerbæk i Hover sogn, Tørrild herred i Vejle amt, og kan som adelsmand findes nævnt til denne gård; men han synes ikke at have boet der. Denne gård gik senere over til hans svigersøn, baron Güldenchrone. — En stilling som medlem af direktionen for det Vestindiske og Guineiske Compagnie har han dog stadig varetaget. Da den unge teolog Johannes Rasch (kendt som forfatter af en bog om Guinea) i 1708 udnævnes til garnisonspræst ved Christiansborg på Guineakysten, er det Matthias Moth, der i spidsen for direktionen kalder ham. — Men hovedparten af sin tid viede han til videnskabelige sysler.

Matthias Moth var ikke blot embedsmand. Han havde også interesse for litteraturen og videnskaben. Selv var han en lærd og velstuderet mand, der havde samlet sig et betydeligt og udvalgt bibliotek. Og som statsmand benyttede han sin anseelse og indflydelse til at støtte videnskaberne, især studiet af Nordens historie og oldsager. Blandt dem, han således ydede støtte, kan nævnes Peder Syv, Thomas Bartholin den yngre, Peder Kylling, Jacob Winsløw og de to berømte islændinge Thormod Torfæus og Arne Magnusson. Thomas Bartholin nævner i sin tilegnelse til Moth af sit skrift *Antiquitatum Danicarum Libri III* denne som: „dig, hvem jeg næst Gud og Kongen skylder min lykke“. — Især var det dog det danske sprog, som havde Moths interesse. Modersmålets udvikling og anvendelse i digtekunsten lå ham på hjerte. Selv har han ydet et bidrag, idet han oversatte den latinske digter Ovids *Metamorfoser* (dvs. forvandlinger) til dans: i aleksandriner-versemål. I fortalen siger han: „Jeg haffuer partaget mig dette verk, deels for min egen tiidsfordriff, naar jg var kied aff andre forretninger, deels ved mit exempel at omuntre andre, som dertil ere dygtigere end ieg, at tage sig dn umag at giøre det samme; paa det, med tiden, saavel i voris, som andre folkefærs spraag, kunde læsis det gode, som de ganle Skribenter udi deris berømmelige verker oss haffuer efterl:dt,

og ei allene voris Danske spraag derved komme i bedre agt, end det hidindtil haffuer veret; men end og voris Danske folk, som ei haffuer lagt sig efter det Latinske, kunde læse aff deris arbeide, som mig efterfølger, hvad viisdom udi de gamlis skrifter findes“. — Han indrømmer, at der findes langt nyttigere bøger indenfor oldtidslitteraturen end Ovids „Forvandlinger“, men da det overstiger een mands kræfter at oversætte dem, så: „haffuer jeg keiset denne Poet, som ieg fra min Ungdom altid haffuer holdt aff“. Oversættelsen er et for sin tid ikke uheldigt arbejde, men den blev aldrig udgivet. Den findes i en renskrift af Moth selv i det Kongelige Bibliotek. Den stammer vistnok fra Moths tidligste embedstid, men han har senere foretaget en del ændringer i den. At det var hans mening, at den skulde trykkes, fremgår af, at han havde ladet stikke kobberne i folio til den. Disse kobberstik, der er udført af den her i landet arbejdende nederlandske kunstner Gerrit Valck (Gerhard Falck), findes nu i Kobberstiksamlingen i Kunstmuseet. Hvad grunden var til, at trykningen ikke blev foretaget, er ganske ukendt. Henved midten af det 18. århundrede forberedte Moths dattersøn, lensbaron Matthias Güldenchrone en udgave, men denne kom ikke i stand på grund af Güldenchrones død i 1753.

Det var imidlertid ikke som litterær forfatter, men som leksikograf, Moth skulde få varig betydning for det danske sprog. Han undfangede den plan at skabe en ordbog over det danske sprog og — hvad mere var — han gennemførte den. Efter en optegnelse i en af de folianter, der udgør hans ordbog, er materialet til den „Begynt i Jesu Nafn at samles paa d. 1. Martii 1680“. Ordstoffet er dels hentet fra ældre værker indenfor den danske litteratur, dels og især fra samtidens levende sprog. For at få et så fuldstændigt materiale som muligt, har Moth ikke alene selv samlet, men han benyttede sin embedsstilling til at pålægge bisperne både i Danmark og Norge at lade „præster på Landet, Skolers betienter, eller andre vor Danske spraags elskere“ gøre optegnelser til ordbogen og gennem bisperne indsende dem til Moth. Til tak for godt udført arbejde blev det så lovet, at de „fremfor andre skulde blifve recommanderede til befordring, om de ellers til det de søge icke ere udygtige“. Senere, efter Moths afsked fra embedsvirksomheden, ændredes løftet om belønning

til „at alle de som noget synderligt dertil contribuereet haver, skal bekomme et trykt exemplar af ordbogen.

Af en bevaret skrivelse til bisperne ses det, på hvor bredt et grundlag Moth byggede sin ordbog. Der skal anvendes den størst mulige flid på indsamling ikke blot af selve gloserne (både de almindelig brugte og „de som icke bruges uden af gemeene folk“) med deres egentlige og overførte betydninger, men også af stående udtryk og talemåder. Især skal man „sanke alle de nafne, som skibsfolk, handverksfolk, bønder etc. bruge til deres reedskab“, så vel som navne på fugle, fisk, planter o. s. v. Desuden sådanne ord, som er ejendommelige for vedkommende sogn eller herred. — Det, Moth ønskede samlet til brug for sin ordbog, var hele det danske og norske sprogs ordforråd, omfattende både skriftsproget og det dannede talesprog, fagsprog, vulgærsprog og folkesprog. Tilvejebringelsen af en så omfattende samling kunde naturligvis kun blive et fromt ønske. Af håndværksfagernes ordforråd blev det kun en meget lille del, Moth fik samlet. Og hvad angår specielle dialektord, „besynderlige ord, som de andre herreders eller sogners indvånere ikke bruge“, og som han havde bedt om „med flid“ at få samlede, så blev det kun beskedne samlinger, han fik. Men det er dog al ære værd, hvad der opnåedes.

Det lykkedes Moth at få et samarbejde i stand med en mindre kreds af sproginteresserede indenfor præstestanden, der dels samlede ord i al almindelighed, dels påtog sig at udarbejde ordbogsudkast for visse bogstaver. På et bevaret blad er der (dog ikke skrevet med Moths hånd, men med en sekretærhånd) givet karakterer for en række af disse bidrag, som om det var skoleelever, der fik deres opgaver bedømt. Kun een af medarbejderne opnår at få ug (optimum), hr. Hans i Løsning, det vil sige den lærde præst Hans Olufsen Nysted. De fleste får „godt“ (bonum); men nogle får kun „mådeligt“ (mediocriter). Ja, et bidrag fra præsten Pontoppidan i Års får på dansk bedømmelsen „duer intet“, og samme bedømmelse på latin får et bidrag indsendt af biskop Braem i Århus. Stort bedre går det ikke biskop Gerner i Viborg, der (også på latin) får „mådeligt på grund af ordsprogene, resten duer intet“.

For Moth og hans samtid var det en selvfølge, at de til Sverige

afståede skånske landsdele hørte med til det danske sprogområde. Men her var Moth jo afskåren fra ad embedsvejen at skaffe sig medhjælpere. Det var imidlertid så heldigt, at en af hans medarbejdere var skåning, præsten Peder Winsløw i Præstø, der vides at have udarbejdet et, desværre tabt, skånsk leksikon. Fra ham har Moth måske de, for øvrigt få, ord, der i ordbogen betegnes som skånske.

*Allermindest Danigste Eric Eimann
Matthias Moth*

Så længe Moth sad i sine embedsstillinger, har han næppe kunnet få megen tid til at bearbejde det samlede materiale, men i tiden efter hans afskedigelse synes det at have været hans kæreste og i hvert fald for det sidste tiår af hans levetid så at sige hans eneste syssel. Af forskellige notitser rundt om i det efterladte værk ses det, at han har arbejdet på det omtrent til sin død. Når man ved, hvilket trættende og tålmodkrævende arbejde det er at skrive en ordbog, forstår man til fulde, hvad det er for et kæmpeværk, Moth her har præsteret. Talrige ordbogsforfattere verden over har i deres fortaler udøst klager over det langvarige og trælse slid, deres arbejde har været. At også Moth har haft denne følelse, fremgår af, at han foran i sin sidste udarbejdelse af ordbogens begyndelse har sat et bekendt latinsk vers af Joseph Scaliger (1540—1609) med følgende gengivelse:

„Naar for ugerning een paagribes, bastes, bindes,
Og til fortiente straf af dommeren tilfindes,
At trælle sig ihjel, hvad skal ham legges paa?
At straffen hand tilgafns kand føle og udstaae.
At gaae paa holmen, og med hiulbør steen at sanke,
At gaae i hiergverk og metallet ud at banke,
Fra morgen indtil nat, og nyde brød og vand,
Er det den største straf, som nogen fange kand?
Nei! lad ham legges paa, en glosebog at skrive:
Det arbeid vil ham meer at tage vare give
End hvad til plage kand for kroppen tænkes op.
Den største straf er den, som plager sind og krop.“

Moth gennemførte imidlertid arbejdet og sluttede det med den på een gang stolte og dog beskedne

„*Beslutning* (∴ *afslutning*) til læseren.

Nu har jeg endt et verk, som Jupin*) ei kand hade**),
Ei ild, ej fiende vold, ei elde kand beskade.
Mig en stormeagtig hand det arbeid lagde paa,
Guds naades hand mig hjalp at skille mig derfra.
Om det behage kand til dem som det vil læse,
Saa skal de have tak. Hvis ikke, vil jeg blæse
Af deres bidske tand, indtil de bedre gør;
Og da skal deres flid jeg ære, som jeg bør.
Om nogen synes, at det kunde bedre være;
Hand vide maac at jeg herved ei søgte ære.
Jeg gerne vil tilstaae det ei fuldkommen er,
Men vis mig, hvor mand det, som er fuldkommen seer.
Hvert arbeid har sin feil. Dog vil jeg mig formode,
At læseren ved ont at skille fra det gode,
Og tage gunstig op, at ved en enlig mand
Det svare tunge verk er bragt i denne stand.
I fulde seksten aar af mig herpaa er skreven,
I andre to gang fem herpaa er samledt bleven.
Den umag, jeg har haft, skal ei fortryde mig;
Naar noget, om ei alt, maac kun behage dig.“

Det blev imidlertid kun i håndskrift, Moths ordbog blev færdig. Trykt blev den aldrig. Oprindeligt har det vel været tanken, at kongen skulde bekoste udgivelsen. Det er ikke tænkeligt, at Moth eller nogen anden privatmand kunde eller vilde have udredet de store pengesummer, et sådant værk vilde have fordret. Alt, hvad der blev trykt, var to til forskellige tider udsendte

*) Jupin, d. v. s. Juppiter, Romernes hovedguddom. Når Juppiter optræder her, skyldes det, at Moths „Beslutning“ er skrevet med Ovids slutning i Metamorfoserne som forbillede. Det pågældende sted lyder i Moths egen oversættelse således:

„Nu haver jeg et verk fuldkommen bragt til ende,
Som ikke Jupiter med torden udi hænde,
Ei to gang hærdet staa, ei lue-ild, ei vand,
Ei ælde, som alting fortærer, øde kand.“

Det er kun i de to første verslinjer, Moth efterligner Ovid.

**) hade, d. v. s. gøre skade, ødelægge.

foliosider som prøve på værket. Moths efterladte ordbogsarbejder, der fylder 60 bind i folio, opbevares nu i det Kongelige Bibliotek i København.

Ordbogen foreligger i to redaktioner. Førstereaktionen er fra år 1700 og de følgende år indenfor første årti af det nye århundrede. Den har nærmest form af en kladde, da der stadig er føjet nye ord og ordbetydninger til. Ordningen er alfabetisk, og geografiske navne er taget med mellem det almindelige ordforråd.

Men Moth har åbenbart ikke været tilfreds med denne form; thi straks efter at den er ført til ende, er han gået i gang med en ny redaktion, hvor meget nyt er kommet til. Værket deles nu i to dele eller „parter“, som Moth kalder dem. Den første del omfatter det egentlige ordbogsstof; den anden del er nærmest, hvad vi kalder et konversationsleksikon. I den egentlige ordbog anføres ordene med angivelse af bøjning, brug og betydning, belyst ved en fylde af sætninger fra den almindelige sprogbrug, af mundheld, ordsprog o. lign. Til alt er der føjet latinsk oversættelse efter tidens skik. Foruden de egentlig danske ord er der også medtaget en del sær-norske; ja, endog islandske og oldnordiske ord findes. Af de i Moths materiale bevarede dialekt-samlinger fremgår det, at adskilligt ikke er medtaget, uden at det ses, efter hvilket princip dialektord er medtaget eller udeladt. — Fremmedord medtages i almindelighed ikke i den egentlige ordbog, men er flyttet til „anden part“, konversationsleksikonet.

I denne anden ordbogsredaktion er ordene ordnede etymologisk, således at de sprogligt sammenhørende ord, de beslægtede ord, samles i grupper; f. eks.: under udsagnsordet *fare* anføres artiklerne *befare*, *forfare*, *Fardag*, *Farvand*, *Farvel*, *Fart*, *Færge*, *Fær*, *færdes*, *Færdsel* o. s. v. På alfabetisk plads er der så sat henvisning til det ord, under hvilket man skal søge. — Men etymologi er en farlig videnskab, der let frister til konstruktioner. Og selv om Moth i almindelighed holder sig på sikker grund, er der indløbet enkelte slemme misforståelser. I førstereaktionen har han for eksempel medtaget det oldnordiske ord *lofdungr*, fyrste; der anføres: „*Lofdunger*. Er hos gamle poëter, en konge“. Dette er i anden redaktion blevet til: „*Dunger* [en] Er en herre. *Dominus*. En loudunger. *Dominus legis* ∴ *Rex*.“ — Moth har altså opfattet ordet som en sammensætning, hvis før-

ste led er ordet *lov* (*lex*), og så konstrueret et ord „dunger“. — I sammenligning med dette må det jo siges at være ret uskyldigt, at ordet „hös“ (der anføres som intetkøn og angives som skånsk) med sammensætningerne „svine-, lamme-, kalve-hös (= hoved) er anbragt under „Hoved“, med hvilket ord det kun har betydningsberøring og fælles begyndelseshogstav. Slige ting er imidlertid kun ubetydeligheder i sammenligning med den rigdom af oplysninger, ordbogen rummer om samtidens sprog. — Desværre er bindene P og R af denne redaktion brændt i 1807, så for disse to bogstavers vedkommende er brugere af ordbogen henvist til at benytte førsteredaktionen.

Den anden del af leksikonet er, som nævnt, nærmest et konversationsleksikon. Her gives oplysninger om geografiske, medicinske, zoologiske, botaniske, mytologiske o. s. v. navne og ord. Desuden opføres her en del fremmedord med forklaringer. Moths studium af medicinen mærkes i de omstændelige anatomiske redegørelser og oplysninger om sygdomme og kure derimod. Ligeledes i beskrivelserne af planterne og deres vokseforhold. Botanikken var dengang nærmest et bifag under medicinen.

Foruden denne den egentlige danske ordbog har Moth efterladt sig en samling af ordsprog. Endvidere en latinsk-dansk ordbog, bestående af latinske ord i alfabetisk orden med anførelse af de ord i hans danske ordbog, hvortil de er benyttet som forklarende oversættelse.

En ejendommelighed ved Moths ordbog er det, at han ikke fulgte den — ganske vist uhyre varierende — almindelige skrivemåde, men indførte en ny retskrivning af egen opfindelse. Der skrives ikke dobbelte selvlyde for at angive længde, men anvendes i stedet rigeligt med accenttegn. Han skriver f. eks. *bên*, *stên*, *gûld*, *låg*; *â*-lyden skrives *â*: *râd*, *gâ*, *pâ*. Bogstaverne *c*, *q*, *x* og *z*, der var almindelige i datidens skrift, afskaffes helt. Han skriver *rekke* (for *recke*), *sitrôn* (*citron*), *kvinde* (for *qvinde*), *hekse*, *vokse* (for *hexe*, *voxe*), *spids* (for alm. *spitz*). Også geografiske navne „fordanskes“. Dette sker dels ved oversættelse: Den franske provins *Isle de France* bliver til „Franske-Ø“, *Boden-See* til „Bund-Sø“, *Spitzbergen* til „Spidsbjerg“, den franske *ø Saint Jean* og den spanske *San Juan* bliver til „Sant Hans Ø“; „Jettebjerg“ er *Riesenberg* (*Riesengebirge*); „Nyenborg“ står for

både Neufchâtel, Newcastle og Neuenburg. Dels kan de skrives med en slags efterligning af udtalen, f. eks. Skesterfield ∴ Chesterfield, Roskefukot ∴ Rochefoucault, Skarlerøe ∴ Charleroy, Skevrøse ∴ Chevreuse, Skoinville ∴ Joinville. — Det kunde blive svært nok at finde den artikel, man søgte, i Moths leksikon, selv om den udenlandske stavemåde selvfølgelig er angivet ved siden af. Moth har da også afhjulpet denne kalamitet ved at udarbejde en „Fortegnelse på alle fremmede landbeskrifnings ord med dansk og latinsk forklaring“. Denne indeholder alle de geografiske navne efter den fremmede skrivemåde, med Moths danske gengivelser.

Moth skulde som nævnt aldrig se sit værk udkomme. Allerede mens han sad og arbejdede på sin ordbog, var der af den kendte Fr. Rostgaard påbegyndt en anden stor ordbog efter delvis andre principper. Det blev denne, der kom til at danne grundlaget for Videnskabernes Selskabs Ordbog, hvis første bind udkom i 1793, det ottende og sidste først 1905. Endnu medens Rostgaard var i færd med udarbejdelsen af sin ordbog, udtalte Laurids Thura i et brev til Rostgaard, at den bedste løsning vilde være en forening af Moths og Rostgaards arbejder. Det blev på en måde det, der skete ved udgivelsen af Videnskabernes Selskabs Ordbog. Kongen havde i 1753 købt Moths ordbogsarbejder og stillet dem til rådighed for „det danske Lexikon“, som Jakob Langebek var sat til at udarbejde på grundlag af Rostgaards ordbogssamling, men som først blev til virkelighed, da Videnskabernes Selskab overtog udgivelsen. Men Videnskabernes Selskabs Ordbog optager langt fra hele Moths ordforråd. — Også Kalkars Ordbog til det ældre danske Sprog har i høj grad øst af Moths ordbog, ligesom den har været af stor betydning for den nu 1919—54 udkomne store Danske Ordbog. Men udtømt den har ingen. Endnu må den, der vil studere ældre dansk sprog, stadig ty til Moths eget værk. Også for kulturforskeren er der meget at finde i Moths ordbog. Talrige artikler er udformet som små kulturelle redegørelser.

Vi har i det foregående lært Matthias Moth at kende som embedsmand og som videnskabsmand; men hvordan var han som privatmenneske? Ja, kilderne til kendskab herom er få. Af forskellige steder i hans ordbog fremgår det, at han i religiøs hen-

sende havde den obligate protestantiske fjendtlige indstilling mod pavekirken. Og overfor hvad vi nu kalder overtro, indtager han den oplyste mands kritiske skepsis. Folketroens fænomener omtales i vendinger som „efter gemen mands tro“ eller „som gemen mand mener“. Skepsis overfor trolddom og heksekunster viste han også i sin stilling til den bekendte besættelsessag fra Thisted. Det var efter anmodning fra Moth, at Arne Magnusson i 1699 udgav Beretning om Besættelsen udi Thisted, hvor hele sagen opfattes kritisk rationalistisk, og beretningen er præget af skepsis overfor al slags overtro.

Vi kender meget lidt til Moths private liv, ved ikke hvem der udgjorde hans omgangskreds eller var hans venner. Torfæus udtaler vel i et brev til Arne Magnusson, at når han undtog det kongelige hus, var der intet menneske i verden, han elskede højere end Moth. Men sammenstillingen med det kongelige hus viser, at det er den formående beskytter, ikke vennen, han ser i Moth. Af brevveksling fra Moths hånd kendes kun embedsskrivelser og breve vedrørende ordbogsarbejdet. Han har åbenbart i mangt været en enspændernatur. Hvor han skulde dele et tjenstligt arbejde med andre, udfører han selv det hele eller det væsentligste og skubber derved i nogen grad de andre til side. Christian den Femtes historiker Riegels fortæller: „Moth allene parapherede alle Kongelige Breve, og det i alle Sager, saa at Luxdorph (der var den anden Over-Secretair i Cancelliet) intet beholdt for sig selv at forrette“, og: „I de danske Cancellisager var Geheimeraad Moth den, der ene styrede“.

Arne Magnusson bruger i sin dedikation til Moth af sin udgave af *Chronicon Siallandiæ* (1695) mange hædrende ord om ham. Selv om man skal vogte sig for at lægge for meget ind i den tids lærdes dedikationer til deres beskyttere, er det dog næppe tomme fraser, når han i smukke udtryk omtaler Moths beskedne ulyst til at høre endog den mest fortjente ros, og den hjertensgodhed (*innata animi bonitas*), som alene var hans drivfjeder til at understøtte og forfremme dem, der kunde trænge til at nyde godt af hans hjælp. Arne Magnusson fortsatte forbindelsen med Moth også efter dennes fald.

En vis skyhed for at træde frem for offentligheden har Moth åbenbart næret. Et udslag heraf er det vistnok, når han ikke

sætter sit eget navn på oversættelsen af Metamorfoserne, men det let gennemskuelige anagram Thomas Hittam. Heller ikke i sin ordbog sætter han ved dens slutning sit navn, men derimod

„*Et gette rim.*“

Tag tolf, en, atten, atten, syf og otte, en og sytten,
Saa femten; dertil atter en, og dertil atter nitten.
Saa elve, otte, dertil tolf, og fiorten, atten, syf.
Leg alle sammen: stæl mig bort, snap til, snap lille tyf.“

Sætter man i stedet for tallene de tilsvarende bogstaver i alfabetet, idet c og q udelades som fremmede for det danske, får vi: Matthias Pauli Moth.

Skønt Moth en tid var en af rigets mægtigste mænd, kendes intet billede af ham, udover at han er med på Jaques d'Agars Højesteretsbillede fra 1697 (på Rosenborg, udsnit, se foran!). Men han har selv tegnet et billede af sig i sit studerekammer mellem sine kære bøger i følgende fordringsløse lille digt, der efter hans død blev fundet mellem hans papirer:

Her i dette lille kammer
Er ieg fri for larm og klammer,
Her betænkes, hvad ieg er,
Hvad ieg veed, det prøves her.

Her omkring mig staar propheter,
Philosopher og poëter,
Jøder, Græcher er mig nær,
Jeg kun dog alene er.

Spør ieg een af disse herrer,
Hver af dem mig villig lærer,
Tier ieg, de det og gjør,
De kun taler, naar ieg spør.

Bort da verden, lad mig være,
Her min siel kand viisdom lære,
Viisdom bedre er end guld,
Verdens skatter er kun muld.

Her i det stille kammer skabte Matthias Moth med uhyre flid det værk, som for stedse vil sikre ham en plads i den kreds af mænd, hvis navne altid vil mindes for deres indsats i arbejdet for forståelsen af og kendskabet til modersmålet.

Prøver på Moths kulturhistoriske oplysninger til ordbogen:

BYG / en / Kaldes en klæder tvet, som skêer således. 1) legges klæderne i blød i rênt koldt vand i ên, to eller tre dage, ligesom de er skiden til. 2. legges de i bygesâen eller tynden, på et korter nær bredden. Så legges over tønden et klæde, opfyldt med aske, og derpå slaes hêd lou, indtil tynden bliver fûld. Og når den har ståen nogle timer på klæderne, tappes den af, og gøres hed igen, og slaes atter på asken, indtil tynden bliver fuld, så tappes den atter af, hedes, og slaes på asken igen, og det til ni gange, lige som klæderne er skidne til. 3. tages de bygede klæder af tønden, gnides imellem henderne, og bankes skarnt af med en terskel, så skylles de i rênt vand, vries op, og tørres enten hiemme eller på blegedammen.

(Som eksempler på sprogbrugen anføres:)

klæderne er på bygen. at legge klæder på bygen.
tôe til bygs. toe fra bygs.

DRILLERIM

Fisseltud, bær visken ud, rumpen fuld af knappenåle. Er smâe drenges sang, i deris laug, for at bespotte den, som sladderer.

FINGRENES NAVNE

Tommelfinger, Tommel, l. Tommeltot.

Pægefinger, l. Slikkepot.

Mellemfinger, l. langlas, langmand, l. langstang.

Gûldfinger, l. guldbrand, l. stakked Mads.

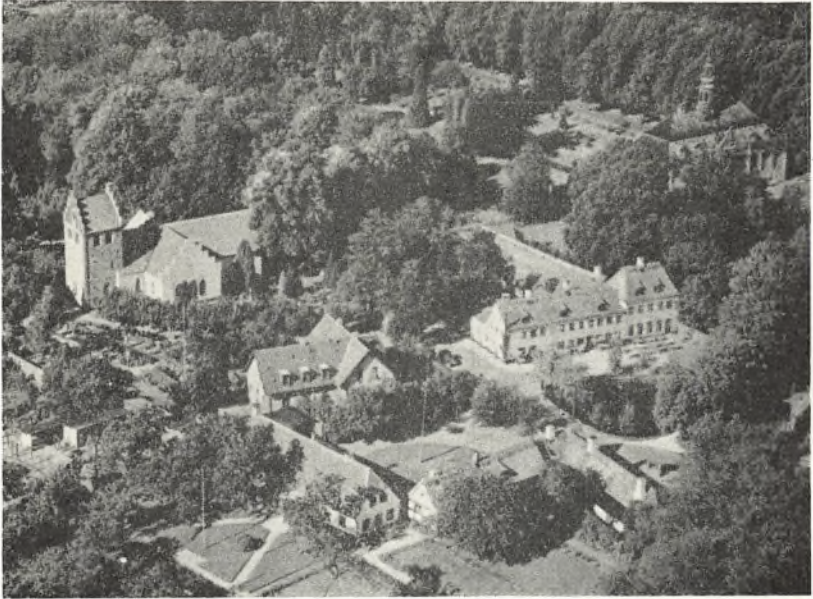
Ørefinger, l. fingerling, l. lille gôd dannemand, l. lille Per Jensen.

HEL / en / Er holdt af de gamle for den afgûd Lokes datter, som af ham blev giôrt til Helvedes dronning for at regere over de døde. Og er gemên mand endnu i den vantro, at hun lader sig til syne imod stôr død.

... Hand har given Hel en skeppe hafre. siges om den, der er kommen op af en dødelig sygdom.

HEL-HEST / en / skal, efter gemên mands overtro, være en hest med tre hên, som Hellen rider på, imôd stôr død.

HEL-RAKKE / en / Har de gamle trôedt at være en fugl med et stôrt hoved, ubevægelige øien, et krumt neb, grâe fêr, krumme og hvasse kløer, hvilken skulde lade sig sêe, imôd stôr død, og flyve omkring om natten, og skrige gresselig.

Luftfotografi

Eneret M. Funch

Lidt om Mothsgård

Af Bjørn Fabricius

Mothsgårds historie før matrikuleringens indførelse 1660 fortaber sig i det dunkle. Vi ved, at den største del af Søllerød sogn var fæstejord under kronen og, efter Dronninggårds oprettelse, dronning Sofie Amalies ejendom. Således havde hun som enke-dronning to gårde af Søllerød bys fem, og heraf skænkede hun den ene til livlæge Poul Moths enke, Ida Dorothea Bureneus. Hvorvidt fru Moth nogensinde tog ophold herude, ved vi ikke, thi i 1682 nævnes, at gården var udlejet til krudtmester Jacob Wasmer. Doktorinde Moths død 1689 førte gården over på hendes fjerde barns, oversekretær Matthias Moths, hænder, og som nævnt i den foregående artikel ved vi, at han i perioder har opholdt sig meget her.

Selv om gårdens udseende på det tidspunkt er ukendt, kan vi dog formode, at visse dele af den nuværende gård stammer fra

På billedet: Søllerød by, i forgrunden Mothsgård. ♡

den tid. Hovedbygningens nederste dele, kældrene og murene er af så gammelt et præg, at de udmærket kan være fra det 17. århundrede, men de har selvfølgelig gennemgået store forandringer i de forløbne år. Således er naturligvis vinduer og døre samt ruminddelingen ændret. Den ældste kendte beskrivelse er ca. 100 år yngre, men efter tidens stil og den tilliggende jords størrelse må gården have været en lystgård beregnet til beboelse, med have og uden avling. Foruden havearealet ejede Matthias Moth Kirkeskoven og fik vel derigennem brændsel både til denne gård og gården på Slotsholmen i København, ved det nuværende ridehus' nordvesthjørne (solgt 1731 til kongen af den næste ejer, revisor Rasmus Kjeldsen, for 14.000 rd. kur., da det andet Kristiansborg skulde bygges).

Vi må altså tænke os, at her har Matthias Moth, nu en mand på omkring 40 år, gift med den omtalte præstedatter Kirsten Aagaard, levet med sine to små døtre, den ene, Sophie Amalie (1682—1740), senere gift Eggers, den anden Amalie Margrethe (1683(?)—1755), der blev gift med Christian Güldenchrone (fire andre børn døde som små); og her har han modtaget besøg af sine søskende, hvoraf især den berømte Sophie Amalie har stået ham nær.

Der er næppe nogen tvivl om, at en del af den kongelige velvilje mod Matthias Moth, hans store dygtighed ufortalt, skyldes hendes forhold til majestæten. Hun var født den 28. marts 1654, og som kronprinsens afholdte lærers smukke datter var det naturligt, at der tidligt opstod et venskabsforhold, der senere udviklede sig til en lidenskabelig passion. Kort efter sin tronbestigelse 9. februar 1670 og Poul Moths død den 6. maj valgte kongen den kun 16-årige skønhed til sin „maitresse de titre“, et forhold, som i høj grad begunstigedes af hendes ærgerrige moder, doktorinden, og absolut ikke vakte uvilje hos kongemoderen Sofie Amalie, som åbenlyst beskyttede den Mothske familie. Men skønt Sophie Amalie derved blev en af rigets første damer, har man intet kendskab til, at hun kom til at spille nogen politisk rolle. Hun har udelukkende set det som sin opgave at give kongen den kærlighed, som han ikke fandt i det kongelige ægteskab. Følgerne af dette forhold blev en række børn, som i intelligens og skønhed kunde måle sig med de bedste, og som med dygtighed bestred

de højeste embeder i staten. Selv blev hun hædret med grevepatent den 31. december 1677 og titlen „grevinde af Samsø“, idet kongen, efter Griffenfeldts fald, den 1. juni 1676 havde tilskødet Sophie Amalie Moth hans grevskab Samsø; samtidig resolveredes, at hendes titel skulde være „saa fuldkommelig som hun af 4 Aner paa fædrene og mødrene Side født og baaren Grevinde var“, altså med en art „tilbagevirkende kraft.

J. Barbette

Frederiksborg

Sophie Amalie Moth

Miniature

Hendes våbenskjold var firdelt med et indadbuget sølvkors, belagt med et grevekronet rødt hjerteskjold, hvori en kronet, svømmende hvid Svane med guldkrone om halsen (grevskabet Samsø); 1. og 4. felt var blå med to over hinanden liggende, kronede guldløver; 2. og 3. felt var tværdelt, øverst rød bund, hvori en åben guldkrone, nederst på guldbund et større rødt hjerte omgivet af 8 mindre hjerter. Skjoldet bærer en grevekrone og omgives af palmegrene, sammenbundet af en blå sløjfe.

Foruden Samsø skænkede kongen hende rigelige pengegaver, og økonomisk som hun var, erhvervede hun sig herfor yderligere jordegods: Jomfruens Egede ved Fakse (allerede 1674), Schönweide og Rixdorf ved Pløen i Holsten (1682) og en gård i Slotsholmegade i København (dav. Matr. No. 95 A-F, samlet $1\frac{1}{2}$ 1671 — $\frac{2}{3}$ 1692), måske en del af den grund, hvorpå det württemberg-ske palæ kom til at ligge i det 18. århundrede.

Sophie Amalie Moths børn med Christian den femte blev hurtigt godkendt ved hoffet og nød stor ære. Ifølge traditionen fra Frederik den tredje kom de alle til at bære navnet Gyldenløve

($\frac{1}{4}$ 1679), og ved patent af 4. maj 1695 bestemtes, at „de Gyldenløvers Børn og Afkom“ skulde føre grevetitel og navnet Danne-skiold, således at Frederik den tredies afkom med Margrethe Papen hed Danneskiold-Laurvig og Christian den femtes med Sophie Amalie Moth Danneskiold-Samsøe.

Sophie Amalie Moth fik ialt seks børn: *Christiane* Gyldenløve ($\frac{7}{8}$ 1672— $\frac{1}{2}$ 1689), som blev gift 1686 i huset i Slotsholmsgade med statsholderen i Slesvig og Holsten, general, lensgreve Frederik Ahlefeldt (1662—1708). *Christian* Gyldenløve ($\frac{28}{100}$ 1674— $\frac{16}{100}$ 1703). *Sophie Christiane* Gyldenløve (1675—1684). *Anna Christiane* Gyldenløve (1676— $\frac{1}{8}$ 1689) var trolovet med Christian Ditlev Reventlow (1671—1738), storkanslerens søn. *Ulrik Christian* Gyldenløve ($\frac{2}{100}$ 1678— $\frac{8}{12}$ 1719). Sidst en datter (1682—84).

Af disse børn døde døtrene alle i en meget ung alder, men skønt heller ikke sønnerne blev gamle (29 og 41 år), nåede de dog at gøre sig berømte ved deres mange gode evner.

Sønerne kom tidligt i huset hos deres farbroder, den store Ulrik Frederik Gyldenløve, statholderen i Norge, og i hvert fald Christians tilværelse i drengene er klart belyst i den kendte livsskildring af hans lakaj Matthias Skaanlund („Gyldenløves lakaj“ i Clausen og Rist: Memoirer og Breve XVII). Skaanlund fortæller deri om drengens opvækstår, om deres mange rejser og ophold i udlandet, for at drengen, når han blev voksen, skulde kunne træde ind i de stillinger, han allerede som lille blev udset til. Man har her en stor forskel i synspunkterne dengang og i vore dage. For at skaffe penge til drengens opdragelse anviste kongen ham indtægterne af stiftamtmandsembedet i Bergen (1678—89) og generalpostamtet i Norge (1681—85). Fra 1690 gik han helt over til den militære løbebane og viste her så store evner, at han med virkelig dygtighed fra 1697 kunde bestride stillingen som højestkommanderende over Milicen. Han deltog med hæder i flere store kampe på de europæiske slagmarker, end han blev år gammel, men på en rejse til Holsten med kongen 1703 blev han i Odense angrebet af kopper og døde der den 16. juli. Han var i 1696 blevet gift på Københavns slot med Charlotte Amalie Danneskiold-Laurvig, datter af Ulrik Frederik Gyldenløve, hans „plejefader“. Hun døde allerede 1699 i barselseng, og Christian giftede sig derefter 1701 med den 26-årige Dorothea Krag,

enke efter general-admiral Jens Juel. Med hende fik han to sønner, den lærde bogsamler Christian (1702--1728) og Frederik (1703--1770), den berømte fornyer af marinen og „Dokken“s grundlægger. Gennem ham knyttedes håndene igen mellem den Mothske familie og Søllerød, idet han 1. august 1740 erhvervede skøde på Søllerødgård, hvor han byggede det prægtige slot,

Fr. Britze

Adelsårbogen

Vabenskjold for Sophie Amalie Moth,
Grevinde af Samsø

som igen trak de kongelige gæster til vort sogn. Der vil være grund til at tage denne ejendoms historie op til særlig behandling i et senere hefte af Søllerødbogen, og vi vender derfor tilbage til Sophie Amalie Moths anden søn, Ulrik Christian Gyldenløve. Også til hans uddannelse afsatte kongen betydelige pengesummer; 1684 fik han indtægterne af amtmands- og 1688 stiftbefalingsmandsembedet på Island og fra 1685 af generalpostamtet i Norge. I modsætning til broderen søgte han ind i admiralitetet og blev efter Jens Juels død den højstbefalende i flåden. I 1709 land-satte han 16.000 mand i Skåne og deltog 1710 i slaget i Køge bugt.

Han giftede sig 24. oktober 1708 med Charlotte Amalie Krabbe (1689—²⁵/₈ 1709), hvilket ægteskab var barnløst.

Sophie Amalie Moth levede indtil kongens død 1699 meget på sine godser, men trak sig derefter helt tilbage fra hoffet og nedsatte sig på sit yndlingsgods „Jomfruens Egede“, hvor hun døde den 17. januar 1719. Kun eet barn overlevede hende og blot i 11 måneder, ligesom kun een af hendes søskende, Matthias, og han kun i 2 måneder.

Vi må tænke os, at den gode Matthias Moth ikke blot har modtaget sin søster Sophie Amalie, men også hendes børn og eventuelt børnebørn herude i Søllerød, og vi har nu set et udvalg af familien, blandt hvilke vi kan tænke os Matthias Moths gæster.

Det er troligt, at han har beholdt gården til sin død den 19. marts 1719.

Da Frederik Danneskiold-Samsøe i 1740 erhvervede ejendommen Søllerødgård, havde han samtidig fået Mothsgård og afhændede 1755 begge gårde til geheimeråd, greve og minister Frederik Ludvig Dehn (1697—1771), „en venlig, paalidelig og behagelig Mand“, som allerede 1757 frasolgte Mothsgård til købmand Johan Heinrich Peter Meyer og hans søn Johan Christopher Meyer. Disse beholdt den til 1768, da fhv. Assistents-forvalter Peter Holm fra Vestervold i København fik den tilskødet. Han var gift med kandestøberdatteren Karen Jørgensdatter Wisning, med hvem han havde mindst fire børn, Jørgen (1758), Lars (1759), Christian (1762) og Johan (1765). I modsætning til de tidligere ejere, som eventuelt boede her om sommeren eller snarere lejede gården ud til landliggere, boede Peter Holm her virkelig til 12. september 1791, da vi ser, at den går over på andre hænder, nemlig koffardikaptajn Johannes Rosenqvist († 1812). Han var født ca. 1750 og gift med Sophie Cathrine Eylitz (fra Holtegård?). Deres datter Cathrine Birgitte var født ca. 1780 og har næppe sat huset på den anden ende, så den gode søulk har savnet bølgen den blå og har derfor glædet sig ved at få den unge koffardikaptajn og brygger Andreas Leisner til lejer. Hans ægteskab med Athene Amalie Wiese var, i hvert fald ved folketællingen 1801, barnløst. Den 13. juni 1803 overtog han et stykke af haven, måske den gamle kaptajn er blevet ked af den megen graven i urterne.

I perioden 1810—11 køber justitsråd Daniel Koefoed (1759—1840) Mothsgård med nogle omkringliggende småstykker. Han var søn af konferentsråd, direktør i Generalpostdirektionen, direktør i Det militære Uldmanufaktur og Tugthusene Hans Koefoed og selv direktør for Uldmanufacturen, Tugthusene og Nationalbanken. I sit ægteskab med Johanne Petronelle Schow fik han 7 børn, hvoraf 2 sønner blev assistenter i Nationalbanken. Det har været en skøn tumleplads for de mange unge. I denne families eje forblev gården i 30 år til 1841. Til 1846 ejedes den af havnekontrollør Thomas Nielsen Møller, der afhændede den til tømremester Frederik Harup, som igen 1852 solgte til kroværtens enke Bolette Petersen.

Gennem denne senere del af århundredet udlejedes den største del af gården, og i 1855 kan vi se, at foruden enken Bolette Petersen bor her tre familier, hvoriblandt „Litteratus“ Jens Anders Thorvald Bonaparte Rasmussen, 24 år, og hustru Clara Knudsen, 21 år. Denne nu ukendte skribent var en for sin tid ejendommeligt forfatter af en noget tragisk tilbøjelighed. Født 1832 i København som søn af rugbrødsbager og grosserer Jens Rasmussen drager han som frivillig 16-årig med i krigen 1848—50. Noget eventyrblod har han vel haft i årenerne, thi hans et år ældre søster Dorthea er født i New York. 1854 bliver han viet i Garnisons kirke til jomfru Clara Knudsen fra Store Kongensgade, men har da allerede en litterær produktion bag sig, skrevet under pseudonymet Theobald Rieseau. En af de første noveller „Den lærde, eller Kjærlighed og Skinsyge“ 1852 giver en god prøve på hans skrivemåde. En humoristisk „Bagtale“ indleder en rigtig røverhistorie fra huler i Hartzen og med skønne borgfrøkener, forklædte huslærer-røvere og ulykkelig kærlighed med afsluttende vanvid. Typisk for alle hans arbejder er netop den altid afsluttende ulykkelige kærlighed med vanvid eller død. Sproget er letløbende, men i vore øren noget komisk, for eksempel i følgende sætning om røveren, der iført en stor kappe kommer ind gennem en af hulens gange: „Her afbrødes han ved, at et Geværløb straktes frem af en Revne i Væggen og med sin kolde Munding berørte hans Tinding, — medens en huul Stemme, hvis Eiermand var usynlig, spørgende udtalte Ordet: „Hvo“. „Kraften“, svarede Manden i Kappen —.“

Titlerne „En Skurk“, „Bekjendtskab fra en Caffee“, „Hævnen“, „En borgerlig Familie“, „En Time“ og „Blodbogen“ dækker noveller på prosa; „Medens Cigaren røg!“ derimod en novelle på vers om soldaten, der drager i krig og ved hjemkomsten finder, at vennen har taget hans kæreste. Hun sidder på en trappesten, klædt i pjalter og vugger i vanvid sit døde barn, medens hendes mand i fuldskab raver rundt i gaderne. —

Thorvald Rasmussen døde i december 1863, og over hans minde har glemselen kastet sit slør.

I 1856 solgtes Mothsgården til praktiserende læge Henrik Siegvard Lund, som allerede 1857 lod den gå videre til snedkermester Niels Sørensen Buhl, der ejede den i 5 år. 1862—1895 var den på købmand Carl Gotlieb Hildebrandts hænder. Han udlejede den ene bolig til læge Emil Julius Klaudius Hennings, medens den anden stadig udlejedes til en familie Jeppesen gennem over 40 år. At der har været yderligere værelser til udlejning, tyder Edvard Griegs sommerophold i 1868 på, da han lejede 2 værelser i fløjen mod den gamle landsbybrønd (se „Søllerødbogen“ 1949 s. 40) og derved igen skabte berømmelse om den gamle gård. Her skrev han sit livs største værk „Koncert i a-mol for klaver og orkester“ og skaffede sig derved verdensry.

Omkring 1890 udlejedes en af boligerne til sognefoged og lægdsmand Christian Larsen.

Fra 1895—99 ejedes gården af partikulier I. C. Hougaard, som derefter videresolgte den til garderobeforpagter Albert Thorvald Schleppegrell Naur, kunstmaleren Albert E. A. S. Naurs fader. I den kommende tid fik en mængde kunstnere og kendte personligheder deres gang i hjemmet, og i perioder finder vi navne som Robert Storm Petersen, August Goll og Johannes Lehmann som sommergæster eller lejere.

1930 solgtes gården til kroerjer Evald Sauerberg, hvis datter og svigersøn, købmand Ib Krøyer Christensen nu er besiddere af den mindere ejendom.

Gården bliver nu holdt vel ved lige, men det er skade, at der i dag ikke skønnes bedre på de gamle gårde. Vedligeholdelsen er meget kostbar, og takket være de stigende ejendomsskyldsvurderinger bliver det mere og mere vanskeligt for ejerne at modstå fristelsen til at skabe en mere rentabel bebyggelse i de gamle

gårdes sted. Samfundet burde snarere præmiere de ejere, som holder vore minderigeste huse i ære.

Til sidst rejser det spørgsmål sig: Hvor meget er der da tilbage af den gamle Mothsgård?

Nogen beskrivelse fra Moths tid findes ikke, men går vi til brandtaksationsforretningerne fra det 18. århundredes sidste halvdel, finder vi, at gården ikke benævnes som ny. Den bestod da af en hovedbygning *vest* for gården på 20 fags længde (altså som i dag), grundmuret og teglhængt. En etage høj, med 2 indgange og 2 forstuer, 5 værelser og en stor spisesal. Alle værelser er med paneler og betrukket; der er malet med oliefarve. Huset er forsynet med engelske vinduer og hollandske døre. Køkkenet er med åben skorsten, hvori står et komfur 2800 rd.

Mod *øst* en staldbygning med fyrrebindingsværk og stråtag. Foruden en gennemkørselsport er der plads til 8 heste og en dobbelt vognremise; desuden et brænderum. 390 rd.

Mod *syd* en bygning, 17 fag lang, med fyrrebindingsværk og stråtag med en rad tagsten forneden. 2 stuer, et køkken, en bagerovn, et tørverum og et brændehus. 680 rd.

Yderligere en bygning mod *øst* (den nuværende forretningsfløj?), 10 fag lang med egebindingsværk og stråtag. Foruden en gennemkørselsport (!) er her 2 stuer med bræddegulv og loft, et køkken og et spisekammer. 500 rd.

Med plankeværker og stakitter bliver den totale vurdering 4370 rd.

Bortset fra den forsvundne fløj mod gadekæret (horte allerede 1810 efter et datidigt kort) har gården altså set ud som i dag, og kælderens under hovedbygningen har indtil vore dage haft sin oprindelige brolægning af håndstore sten.

Litteraturhenviisninger:

Aage Sachs: Den danske Centraladministration, 1921.

Eiler Nystrøm: Fra Nordsjællands Øresundskyst.

Danmarks Adels Aarvog 1929 og 1958.

K. Fabricius: Griffenfeld, 1910.

Trap: Danmark.

Dansk biografisk Leksikon.

Clausen og Rist: Memoirer og Breve, XVII: Matthias Skaanlund, „Gyldenløves Lakaj“.

Jens Anders Thorvald Bonaparte Rasmussens Noveller 1852—60.

Årsberetning 1958

Selskabet har i det forløbne år haft følgende sammenkomster:

Den 21. februar fortalte magister Thorkild Ramskou i Søllerød kro om kulturstrømninger i Vikingetiden og viste den nu verdensberømte „gribedyrsfilm“. Samarbejdet mellem „Carlts“ tegner Holger Philipsen og Thorkild Ramskou har skabt et enestående værk indenfor den videnskabelige film, som glædede forsamlingen meget.

Den 21. marts holdt redaktør Niels Friis foredrag i Nærumgårdsskolen om Nærums mest berømte kunstner, komponisten I. P. E. Hartmann, hvilket foredrag er aftrykt i „Søllerødbogen“ (s. 175 f.f.). Efter foredraget gav koncertsangeren Holger Nørgaard prøver på Hartmanns musik, akkompagneret af fru Rigmor Jørgensen. Det blev en meget smuk og stemningsfuld aften.

Den 7. maj hørte vi i Søllerød kro museumsinspektør Kai Uldall fortælle om Frilandsmuseets historie og fremtidsønsker, et lysbilled-foredrag, som vakte stor interesse. I forbindelse med mødet blev afholdt den ordinære generalforsamling, hvorved hele bestyrelsen blev genvalgt. Regnskabsaflæggelsen viste, at kassen årlig blev ganske tømt, så man af hensyn til de stigende udgifter må se fremtiden i møde med betænkelighed!

Søndag den 1. juni fandt, i samarbejde med foreningen „Norden“, den store årlige udensogns tur sted. Kl. 7 afgik de blå busser fra Søllerød rådhus ad sædvanlig „opsamlingsrute“ og nåede kl. 8 Helsingør havn. Fra Helsingborg gik turen med svenske busser til Klippans pappersbruk, en parallel til vore gamle papirfabrikker ved Mølleåen. Hele anlægget blev grundigt forevist af fremmødt personale, og en repræsentant for den stedlige afdeling af „Norden“ holdt en personlig velkomsttale. Hver af deltagerne modtog en duplikeret oversigt over fabrikkens historie; et eksempel til efterfølgelse!

Turen gik nu videre i regn op gennem de store skove, som siden de ældste tider har dækket de gamle grænseegne mellem Skåne og Sverige. Man fik et indtryk af, hvor uvejsomt terrainet var udenfor vor rute, og hvor tyndt befolket egnen var, selv i vore dage. I Örskelljunga besås den gamle slagmark ved Fantehule (27. august 1510), og det stedlige hjemstavnsmuseum forevistes af postmester Fröjd. Over godset Lärkesholm og slagmarken ved Vittsjö gik det videre til Markaryd. Overalt fik vi fortalt om de gamle snaphaner og gönger, om deres kampe og de grusomme forfølgelser disse, den skånske krigs modstandsfolk, blev udsat for for 300 år siden, og om det hårde liv den gamle befolkning i de ugæstmilde landskaber havde ført.

I Markaryd blev vi vel modtaget af en næsten druknet museumskomité under ledelse af lærer Bertil Petersson, og efter den indtagne frokost besås hjemstavns museet. Overarkivar Henry Bruun fra Rigsarkivet holdt derefter et foredrag om Knäredfreden, og i stadig regn fortsattes via Ulfsbæk præstegård (1629), Sjöared og Knäred til Povl Laxmands gamle herregård „Vallen“, hvor overarkivar Bruun fortalte om den gamle ejer, og den nuværende ejer gav velvillig tilladelse til rundgang i parken.

På vejen til Båstad blev vejret meget smukt, og efter en tiltrængt kop kaffe i den højtliggende restaurant gik hjemturen over Hallandsåsen med en ualmindelig betagende udsigt over Engelholmssletten og Skälderviken. Hjemkomst kl. 11; 100 deltagere!

Søndag 7. september havde selskabet sin indensogns udflugtstur til Rådvad, hvor vi venligst var inviteret af knivfabrikkens ledelse til at bese virksomheden. Driftslederen hr. E. Wihlborg stillede sig velvilligst til disposition som omviser, og deltagerne var meget interesserede i, hvorledes disse daglige brugsgenstande blev fremstillet. Man samledes derefter til et fælles kaffebord i hotellet.

Den 13. oktober holdt professor Knud Fabricius i gymnasiet et stort foredrag om dronning Sofie Amalie. Vi har fået tilladelse til at aftrykke foredraget i dette hefte (s. 197), så en større kreds kan få glæde af det. Desuden blev det optaget på bånd til „stemmarkivet“ takket være hr. gas- og vandmester Werner Ruff, som iøvrigt ved enhver lejlighed, hvor vi har brug for tekniske appa-

rater, beredvilligt stiller sig til disposition; således også ved årets sidste møde den 10. december, da museumsinspektør Tage E. Christiansen i Søllerød kro fortalte uhyre fængslende og dramatisk om de sidste udgravninger omkring Pedersborg kirke ved Sorø, hvor man under stor risiko har fremdraget en rundkirke i stil med den berømte i Bjernede og med dennes proportioner. Foredraget ledsagedes af lysbilleder. Derefter vist en film fra Nationalmuseets arbejdsmark, handlende om udgravning og konservering.

Det største problem ved selskabets sammenkomster er åbenbart at overvinde en almindelig mødetræthed, men en mødeprocent på ca. 10 (af ca. 300 medlemmer) plus pårørende må vel kunne forbedres for deltagernes egen skyld. Ovenstående skulde vise, hvad de mange har snydt sig selv for.

Som bekendt er selskabet tilsluttet „Dansk historisk Fællesforening“, og B. Fabricius deltog som selskabets repræsentant i fællesforeningens årsmøde i Ystad den 28.—31. august. Mødet foregik dels i rådhusets gamle Knutssal, dels i „Hotel Continental“. Mange problemer var på dagsordenen, bl. a. et samarbejde mellem de enkelte lokalforeninger indenfor amterne (og der vil i det nye år blive indledet drøftelser med samtlige lokalselskaber i Københavns amt om halvårige møder mellem bestyrelserne!)

Trykkeudgifterne blev også drøftet, da de hviler meget tungt på de enkelte selskabers økonomi, og der henvistes til Fyn, hvor man har foretaget en sammenlægning af årsskrifterne.

Udflugterne blev også behandlet, og der henvistes til Sønderjylland, hvor der var op til 500 deltagere i de enkelte udflugter. Planer om kursus for aftenkursusledere drøftedes og har været forsøgt med stort udbytte, og distriktsinddeling med tillidsmænd har vist sig at betyde en væsentlig medlemsforøgelse.

Amtssamfundenes statstilskud blev behandlet og vakte visse ønsker, også hos vor repræsentant. Næste årsmøde vil finde sted i København i august 1959.

Selskabet slutter med at takke de mange, som har vist sig trofaste mod selskabet i det svundne år, økonomiske og skriftlige bidragsydere og først og fremmest Søllerød kommune for aldrig svigtende velvilje og det årlige tilskud.

Hans Ellekilde.
Formand.

1947.	
A. Avnholt: Fra mit arbejde som arkæolog og museumsmand	9
Hans Ellekilde: Den gamle General	50
Eva Drachmann: Smaa Erindringer fra „Carlsminde“	101
Erling Hoffmeyer: Søllerød før og nu	109
Hans Ellekilde: Førende Virksomheder i Søllerød og Vedbæk Sogne	115
1948.	
Hans Ellekilde: Søllerøds Sognepræster i luthersk Tid	9
A. Avnholt: Langs Øresundskysten fra istid til nutid	73
Eva Drachmann: Minder fra Dronninggaard	109
Erling Hoffmeyer: Søllerød kommune i gamle dage	117
Hans Ellekilde: Holte Juleblad 1922—36	123
1949.	
A. Avnholt: Trafiken langs Øresundskysten	9
Reidar Storaas: E. Grieg i Søllerød 1868	40
Hans Ellekilde: Familien Nimb i Holte og København	45
Sv. Aa. Thomassen: Søllerød sogneråds formænd 1842—1949	91
1950.	
Carl S. Billenstein: Et Tilbageblik	9
H. P. Andersen: Arbejderbevægelsen i Søllerød Sogn	41
T. Bundgaard Lassen: I. C. Drewsen paa Strandmøllen	59
1951.	
Hans Ellekilde: Christian Colbjørnsen og Nærum	9
1952.	
Svend Andersen: Sjældne Planter i Søllerødeggen — før og nu . .	5
Hans Ellekilde: Nærum, Guden Njords Hjem	57
1953.	
Valdemar Møller: Mørke Tildragelser fra ældre Tid	9
Hans Ellekilde: Arveprinsesse Sophie Hedevig og Søllerød Sogns Skolevæsen	21
F. Elle Jensen: En Provstevisitats i Søllerød 1734	57
Hans Ellekilde: Drewsens Hospital i Søllerød	67
L. P. Petersen: Erindringer fra min Barndom	77
Folkesagn fra Rude Skov, Udvalg ved Hans Ellekilde	86
1954—55.	
Hans Ellekilde: Søllerød Sogn 1682	5
Hans Ellekilde: Landsdommer Ulrik Luft	57
Hans Ellekilde: Jakob Butienter paa Strandmøllen 1683	73
Hans Ellekilde: Peder Hansen Resen	83
1956—58.	
Bjørn Fabricius: Frederic de Coninck	97
Bjørn Fabricius: Om posttvyeriet i Rudeskov 1845	117
Meddelelser fra Søllerødeggen's historiske arkiv og museum	123
Hans Ellekilde: Historikeren Peter Frederik Suhm	129
Bjørn Fabricius: P. F. Suhms Testamenter	140
Bjørn Fabricius: Suhmsminde i Øverød	156
Meddelelser fra Søllerødeggen's historiske arkiv og museum	159
Selskabets beretning for året 1957	159
Hans Neerbek: Bolle Villum Luxdorff	161
Niels Friis: J. P. E. Hartmann	175
Bjørn Fabricius: Luxdorffs og Hartmanns sommerbolig	185

Årgangene 1942—47 udgør første række og sælges *samlet* med tilhørende sted- og personregister 1942—47 for 25 kr. Årgang 1948—53 udgør anden række og sælges *samlet* for 25 kr. Tredje række vil blive fortsat med tvangfri hefter à 32 sider. Enkelte årgange af 1. række 5 kr., af 2. og 3. række 6 kr. Henvendelse til selskabets kasserer.

Dette hæfte er udsendt december 1958

og indeholder:

<i>Knud Fabrius: Dronning Sofie Amalie</i>	197
<i>Aage Rohmann: Matthias Moth</i>	218
<i>Bjørn Fabricius: Lidt om Mothsgård</i>	233
Årsberetning 1958	242